

ادب و آداب زائر

ادب و آداب زائر، ص: 7

مقدمه

زیارت بیت الله الحرام، علاوه بر انجام مناسک فقهی، باید با ادب و آداب تربیتی، اخلاقی و معنوی همراه شود تا قبول حریم صاحب خانه گردد.

در این چند سفری که توفیق، رفیق راه زیارت شد، با دقت در وضع برخی از زائران که احتمالاً به جهت ناآگاهی یا توجیه نشدن پیش از سفر، ادب و آداب این سفر بی نظیر معنوی را رعایت نمی کردند، در اندیشه نوشتن رساله ای مختصر در این زمینه برآمدم؛ به صورتی که روحانیون کاروان بتوانند در جلسات برای زائران بازگو کنند و زائران نیز در طول سفر ظرف چند ساعت از آن بهره مند گردند، تا به خواست حضرت دوست حجی قابل قبول به جای آورند. این رساله با تکیه بر آیات قرآن و روایات معتبر تنظیم شده و در سفر حج و عمره برای زائران کاربرد معنوی خواهد داشت. ان شاء الله

حسین انصاریان

1386 / 2 / 22

ادب و آداب زائر، ص: 9

موافق کریمه

توفیق زیارت کعبه مشرفه، نخستین عبادتگاهی که روی زمین و به فرمان حضرت حق برای عبادت انسان بنا شد، توفیقی خاص و عنایتی ویژه از سوی خدای مهربان است که نصیب بنده مؤمن می شود.

زائر از برکت این سفر، به ثواب عظیم و پاداش فراوانی می رسد که در دیگر سفرها چنین ثواب و پاداشی برای او میسر نیست.

در این سفر روحانی و معنوی، چشم انسان به کعبه روشن می شود و به زیارت خانه ای موقّق می گردد که دو پیامبر بزرگ الهی، حضرت ابراهیم و اسماعیل 8 با کمال خلوص آن را بنا کردند «1» تا قبله عبادت عابدان، و رویکردی معنوی به سوی حق باشد.

کعبه، يك سنگ نشانی است که ره گم نشود حاجی، احرام دگر بند بین یار کجاست!

(1). بقره/ 127 (وَ إِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَ إِسْمَاعِيلُ ...).

ادب و آداب زائر، ص: 10

در این سفر ملکوتی، زائر به خانه‌ای می‌نگرد که به فرموده امام صادق (ع) دارای دو سود معنوی و دو نصیب ملکوتی است:

«مَنْ نَظَرَ إِلَى الْكَعْبَةِ عَارِفًا فَعَرَفَ مِنْ حَقِّهَا وَحُرْمَتِنَا مِثْلَ الَّذِي عَرَفَ مِنْ حَقِّهَا وَحُرْمَتِهَا، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا وَكَفَّاهُ هَمَّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»؛ «1»

«کسی که به کعبه به عنوان بیت‌الله و قبله عبادت بنگرد، و حق امامت و حرمت ما را بشناسد، مانند کسی که آگاه به حق و حرمت کعبه است، خداوند همه گناهانش را می‌آمرزد و هم و غم دنیا و آخرت او را برطرف می‌سازد».

آری، زائر به زیارت خانه‌ای مشرف می‌شود که از هر جهت در کمال اعتدال است؛ نه همچون قصر کاخ‌نشینان است که از خون دل ضعیفان و غارت‌شدگان ساخته شده باشد و نه چون ویرانه جغدهای افسرده و دل‌شکسته است.

خانه‌ای است که بنا، مصالح، طول و عرض، حجم و مقدار سطحی که به خود اختصاص داده، به همه می‌آموزد تا در تمام کارها جانب اعتدال را رعایت کنند و از افراط و تفریط پرهیزند.

(1). الکتب الاربعه، ج 6، بخش من لایحضره الفقیه، ص 199، حدیث 2131.

ادب و آداب زائر، ص: 11

روح و معنویت این خانه «توحید» است، و زبانش «وحی»! که از افق قلب محمد (ص) در کنار آن طلوع کرد و نفوذ و پیامش را به سراسر عالم گسترانید.

(لَلَّذِي بِنِكَهٖ مُّبَارَكًا وَ هُدًى لِّلْعَالَمِينَ) «1».

کعبه پرچم دولت خدا، حکومت حق و نشانه و علامت همه ارزش‌هاست، و سر فرود آوردن در برابر این پرچم و اطاعت از حقایقی که رمز و راز آن است و به صورت وحی تجلی دارد، برهمگان به صورت یکنواخت واجب و لازم است.

به عبارت دیگر، گشتن و طواف دور آن برای زائران عملی است الهی و ملکوتی که به تصفیه روح و جان و سعادت دنیا و آخرت می‌انجامد.

بر همه مسلمانان سرزمین‌های مختلف، واجب است با حضور ذهن و توجه قلبی و با نظمی ویژه به صف عبادت در آیند و روزی پنج نوبت با تواضع رو سوی کعبه نموده، پیشانی بر خاک ساینند. حتی مردگان خود را در قبر در این صف خوابانیده، رو به کعبه گذارند، و نیز حیوانات را به هنگام ذبح در این صف در آورند تا با گوشت حلال تغذیه کنند.

زائران باید از توجه به کعبه، به توحید، نبوت

(1). آل عمران/ 96. «که در سرزمین مکه است، پررکت و مایه هدایت جهانیان است.»

ادب و آداب زائر، ص: 12

پیامبران، ولایت اهل‌بیت:، و ارزش‌های معنوی، پی‌بزنند و چراغ هدایت را در قلب خویش بیفروزند.

کعبه و مشاهد مشرفه و مواقف کربمه متصل به آن، از چنان ارزش و عظمتی برخوردار است که امام حسن مجتبی بیست و پنج بار این راه را پیاده پیمود؛ این پیاده‌روی به سبب دریغ از بذل مال در راه آن نبود، بلکه معرفت به عظمت خانه و ارزش این سفر، آن حضرت را به پیاده رفتن به سوی آن نقطه امن وا می‌داشت.

کاروانی که به سوی کعبه حرکت می‌کند، باید بداند و آگاه باشد که سفرش به سوی منطقه امن الهی است؛ حریمی که گیاهان و حیوانات آن نیز باید صدمه و گزند نبینند.

برخلاف آموزه‌های یهودیان و مسیحیان - که اسلام را دین خشونت می‌پندارند - اسلام، دین صلح و آرامش و حفظ حریم‌هاست؛ مگر این که دشمن قصد تعدی داشته باشد. اگر در اسلام جهادی واقع می‌شود، برای علاج و درمان طغیان‌های بشری و پایان دادن به ظلم و ستم است.

زائران باید با توجه به اعمال و مناسک هر يك از این مکان‌های مقدّس، پای در این سفر معنوی بنهند تا به حقیقت، به ادای حجّی ابراهیمی موفق شوند و زیارت و حجّشان کامل و جامع شده، مورد قبول حضرت حق باشد. سهل‌انگاری و کوتاهی در انجام عبادات حج، موجب

ادب و آداب زائر، ص: 13

ناقص ماندن و نرسیدن به نقطه قبولی است.

شیخ صدوق / آورده است:

حاجیان بر سه گروه‌اند:

اول: کسانی‌اند که بهره آنان افزون‌تر است؛ گناهان گذشته و آینده‌شان آمرزیده می‌شود و خدا، آنها را از «عذاب قبر» مصون و محفوظ خواهد داشت.

دوم: کسانی‌اند که گناهان گذشته آنها آمرزیده می‌شود و در بقیه عمر باید عمل را از سر بگیرند.

سوم: کسانی هستند که فقط اهل و مالشان حفظ می‌شود؛ یعنی حجّشان قبول نمی‌شود. «1» زائری که آداب این سفر، و حقوق همسفرانش را رعایت ننماید، از ثواب و پاداش حج محروم است و تنها بهره‌اش از حج این است که زنده به سوی مال و اهلش بازگردد!

برای دانستن ثواب و پاداش حج به روایت بسیار مهم و فوق‌العاده‌ای که از امام باقر (ع) نقل شده، توجه کنید:

«محمد بن قیس می‌گوید: از حضرت باقر (ع) شنیدم که این حدیث را در مکه برای مردم می‌فرمود:

رسول خدا (ص) نماز صبح را با اصحاب خواند، سپس

---

(1). الکتب الاربعه، ج 6، (بخش من لا یحضره الفقیه)، ص 205، حدیث 2218 و 2219.

ادب و آداب زائر، ص: 14

تا طلوع خورشید با آنان به نقل حدیث و گفت‌وگو پرداخت. مردم، یکی پس از دیگری از محضرش برخاسته، رفتند؛ تا جایی که جز دو نفر کسی باقی نماند. یکی، مردی انصاری از اهل مدینه و دیگری، مردی ثقفی از اعراب بادیه‌نشین بود.

پیامبر به آن دو نفر فرمود: می‌دانم که شما حاجتی دارید و می‌خواهید مسأله‌ای سؤال کنید. اکنون اگر بخواهید، من شما را به حاجتی که دارید، پیش از آن که از من بپرسید، خبر دهم، و اگر مایلید، شما از من سؤال کنید. آن دو نفر گفتند: یا رسول الله! شما بگویید، چرا که گفتار شما چشم‌کور را روشنی می‌بخشد و هر شكّ و شبهه‌ای را دور کرده، ایمان را پابرجاتر می‌کند.

پس از آن، رسول خدا (ص) رو به مرد انصاری کرد و از او خواست تا مسأله شخص دوم را - که بادیه‌نشین بود - مقدم دارد، تا او زودتر به منزل خود برسد. از این رو، فرمود: ای برادر انصاری! اول نوبت را به او بده، تو از قومی هستی که دیگران را بر خود مقدم داشته، ایشار می‌کنند. حال، آیا حاضری که او مسأله خود را مقدم بدارد، چون تو اهل قریه‌ای و این ثقفی، صحرانشین است و راهش دور. گفت: بلی؛ رسول خدا (ص) به آن مرد ثقفی فرمود:

آمده‌ای که از من درباره وضو و نمازت بررسی که چه ثوابی در آنهاست؟!

... آنگاه ثواب وضو و نماز او را بیان کرد. سپس

ادب و آداب زائر، ص: 15

به آن شخص انصاری فرمود: اما تو ای برادر انصاری! آمده‌ای که درباره حج و عمره خود بررسی که چه ثوابی دارد؟!

بدان هرگاه که تصمیم به حج گرفتی و راه حج را برگزیدی، سپس سوار مرکب شدی و گفتی: «به نام خدا» و مرکب حرکت کرد، هرگامی که به زمین می‌نهی و برمی‌داری، خدا برای تو پاداشی نوشته، و گناهی را پاک می‌کند؛ هنگامی که احرام بستنی و لبیک گفتی، خداوند به ازای هر لبیک تو، ده حسنه می‌نویسد و ده گناهت را محو می‌نماید.

و همین که هفت مرتبه طواف بیت را انجام دادی، با خدا عهد و پیمانی می‌بندی که خدا تو را عذاب نکند.

و چون دو رکعت نماز طواف را نزد مقام ابراهیم (ع) به جای آوردی، برایت دو هزار رکعت نماز پذیرفته شده می‌نویسد.

و همین که سعی صفا و مروه را انجام دادی، پاداش کسی را خواهی داشت که با پای پیاده حج گزارده باشد و هفتاد غلام مؤمن را در راه خدا آزاد کرده باشد.

هنگامی که وقوف در عرفات را تا غروب به جا آوردی، اگر گناہانی به تعداد تمام ریگ‌های صحرای «عالمج 1» و کف دریاها داشته باشی، خدا آنها را می‌آمرزد.

---

(1). عالمج، منطقه‌ای ریگزار در راه مکه؛ معجم البلدان، ج 4، ص 70.

ادب و آداب زائر، ص: 16

و چون به منا آمدی و ریگ‌های خود را به جمره‌ها زدی، به ازای هر ریگ پرتاب شده، ده حسنه نوشته می‌شود و این ثواب در بقیه عمرت همواره ثبت می‌شود ...

و همین‌که سر خود را تراشیدی، به تعداد هر موی حسنه‌ای نوشته می‌شود و این ثواب را نیز در بقیه عمرت همواره می‌نویسند ...

و چون قربانی کردی، به ازای هر قطره خونی که از قربانی به زمین می‌ریزد، خداوند حسنه‌ای برایت می‌نویسد ...

و چون از منا به مکه بازگشتی و طواف زیارت انجام دادی و نزد مقام ابراهیم (ع) دو رکعت نماز طواف به جا آوردی، فرشته‌ای به شانہات می‌زند و می‌گوید:

گناہان گذشته‌ات آمرزیده شد، پس از حالا تا صد و بیست روز عمل را از سر بگیر! «1» زائران حرم باید توجه داشته باشند که در احادیث دیگر، پاداش‌ها و ثواب‌هایی بیان شده که عقل از درک آن عاجز است. در عین حال، این مجموعه احادیث، گوشه‌ای از پاداش عظیم زائران را بیان کرده‌اند.

محیط امن و امان

زائر همواره و در هر لحظه باید توجه داشته باشد که

---

(1). الکتب الاربعه، ج 6، بخش من لایحضره الفقیه، ص 198، حدیث 2128.

ادب و آداب زائر، ص: 17

به محیطی گام نهاده که برای همه موجودات، محیط امن و امان است؛ محیطی که درختان آنجا، بدون آن که آنها را با قفس‌های آهنین زره‌پوش کنند، از تجاوز در امان‌اند، حتی شاخه‌ها و بیخ و بن و ریشه و نیز بوته‌ها در مصونیت‌اند.

حتی اگر به درختی که در حرم «1» روییده و شاخه‌هایی از آن به بیرون حرم سر در آورده، به احترام این که اصل آن در حرم است، نمی‌توان تجاوز کرد و از آنها شکست و نیز اگر درختی در بیرون حرم روییده ولی شاخه‌ای از آن سر به حرم کشیده باشد، به هیچ‌جای آن درخت نمی‌توان اژه گذاشت و تجاوز کرد، و یا شاخه آن را شکست!

در محیطی قدم می‌گذارند که حیوانات و پرندگان و آهوان صحرا چهارفرسخ در چهارفرسخ از تعرض انسان در امان‌اند؛ بنابراین نمی‌رمند، و نمی‌توان آنها را وحشت‌زده کرد و رم داد. خلاصه این که حیوانات، پرندگان و گیاهان همه در محیط امن الهی به سر می‌برند و هیچ‌کس در محدوده حرم حق تعرض بدانها را ندارد.

«مسافران به سوی بیت، به محیطی وارد می‌شوند که اگر کسی در آنجا کبوتری را از دسته کبوتران رم دهد، برای جبران این بی‌انضباطی باید يك گوسفند كفّاره دهد،

---

(1). محدوده حرم، چهارفرسخ در چهارفرسخ است.

ادب و آداب زائر، ص: 18

و هرگاه آن کبوتران رفتند و به جای خود بازنگشتند باید به تعداد هر کبوتر يك گوسفند كفّاره بدهد.

به محیطی درمی‌آیند که حمل اسلحه و ابزار اسلحه در آنجا ممنوع و جرم است، باید دل هرکسی در آن محیط، آرام و مطمئن باشد که احدی به او تعرض نمی‌کند. «1» حاجی به محیطی گام می‌نهد که اگر از کسی نسبت به دیگری ظلمی سرزند، در حکم الحاد و خروج از دین و به منزله بی‌دینی است.

به محیطی می‌رود که اگر کسی مال بی‌سرپرستی از قبیل: چمدان، و کیف و اشیای دیگر - چه گران قیمت و یا ارزان - جلوی پای خود دید، نباید آن را بردارد و اجازه ندارد حتی انگشت پایی به آن بزند.

اینها احکام الهی محیط حرم است چه موسم حج باشد و چه در غیر موسم حج؛ برای همه نیز یکسان است چه زائر و چه غیر زائر؛ چه محرم و چه غیر محرم!

البته برای زائران و حاجیان در موسم حج از ابتدای میقات تا پایان اعمال، تکالیف بیشتر و انضباطات فوق العاده تری وجود دارد که لازم است مراعات کنند «2»، و بی تردید رعایت آن آداب، زمینه قبولی حج است.

(1). آفاق کعبه، ص 39.

(2). همان.

ادب و آداب زائر، ص: 19

در اینجا و با رعایت اختصار، آداب لازم برای هر زائر، به فراخور حال آورده می شود؛ باشد که مسافران حرم امن الهی، آنها را رعایت کنند و حج خود را با رعایت آن آداب، به مرحله قبولی برسانند.

1. هزینه سفر

کسی که قصد حج یا عمره دارد، لازم است هزینه این سفر را از مال حلال و پاک بپردازد. مال حلال و پاک، مالی است که از طریق کسب مشروع و زحمت و کوشش صحیح به دست آمده باشد و حتی ذره ای آغشته به مال غضب، رشوه، دزدی، ربا، کم فروشی، حق ارث دیگران، اختلاس، و مال به دست آمده از راه فتنه گری و فساد در آن نباشد، و همه خمس و زکات و حقوق واجب و شرعی آن را پرداخته باشد.

حتی اگر ذره ای از مال حرام در این سفر آغشته با مال حلال باشد، یقیناً مانع از قبولی است، چه رسد به این که همه هزینه سفر از حرام باشد!! چه، در این صورت صاحبان مال حرام، نه مستطیع اند و نه می توانند به این سفر معنوی بروند.

آنان که خمس و زکات مال حلال به دست آمده را نپرداخته اند، براساس آیات و روایات و فتوای همه فقهای شیعه، ثروتشان مخلوط به حرام است، و باید برای پاک شدن

ادب و آداب زائر، ص: 20

ثروتشان تا آخرین درهم و دینار خمس و زکاتشان را بپردازند، آنگاه از آن پول تصفیه شده، حوله احرام و کفش لازم را بخرند، و پول قربانی را جدا بگذارند، و بقیه هزینه سفر را تأمین نمایند.

امام صادق (ع) می‌فرماید:

«مَنْ أَنْفَقَ دِرْهَمًا فِي الْحَجِّ كَانَ خَيْرًا لَهُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ يُنْفِقُهَا فِي حَقِّ ... وَرُوي أَنَّ دِرْهَمًا فِي الْحَجِّ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ أَلْفِ دِرْهَمٍ فِي غَيْرِهِ، وَدِرْهَمٍ يَصِلُ إِلَى الْإِمَامِ مِثْلَ أَلْفِ أَلْفِ دِرْهَمٍ فِي حَجِّ. وَرُوي أَنَّ دِرْهَمًا فِي الْحَجِّ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ أَلْفِ دِرْهَمٍ فِيهَا سِوَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ». «1»

يك درهم هزینه کردن در راه حج، بهتر است از صد هزار درهم در راه دیگری که آن هم حق باشد.

و روایت شده انفاق يك درهم در حج، بهتر از يك ميليون درهم در غير حج است.

و يك درهم سهم امام را پرداختن، مانند هزینه کردن هزار هزار درهم در حج است.

و پرداختن درهمی در حج، بهتر از هزار هزار درهم در غير آن است.

پس بیايید با پرداخت خمس و زکات و پاك کردن

(1). الكتب الاربعه، ج 6، بخش من لا يحضره الفقيه، ص 204، حديث 2214 - 2216.

ادب و آداب زائر، ص: 21

اموال خود، در هنگام احرام لبیک بگوئیم و بشنویم، مبدا در جوامان بگویند: «لا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدِيكَ...».

رسول خدا (ص) فرموده:

«كُلُّ نَعِيمٍ مَسْئُولٌ عَنْهُ صَاحِبُهُ إِلَّا مَا كَانَ فِي عَزْوٍ أَوْ حَجٍّ»؛ «1»

«از هر نعمتی پرسش خواهد شد مگر پولی که در جهاد و حج هزینه شود».

از امام صادق (ع) نیز روایت شده: هنگامی که حضرت موسی (ع) حج به جای آورد، جبرئیل نزد او آمد. به جبرئیل گفت:

برای کسی که حج این خانه را با نیت صادقانه و هزینه پاك و حلال به جای آورد، چه پاداشی است؟

خداوند به جبرئیل وحی کرد که به او بگو: او را در رفیق اعلیٰ با پیامبران، صدیقان، شهدا و صالحان قرار می‌دهم و اینان، رفیقانی نیکو هستند. «2» پس اگر کسی ثروتش را از راه حرام به دست آورده باشد، مستطیع نیست، اگر هم مال حلال مخلوط به حرام دارد، لازم است پیش از سفر حج تصفیه کند، و اگر پس از تصفیه به اندازه هزینه حج باقی بماند، مستطیع است.

حضرت موسی بن جعفر (ع) فرمود:

(1). الکتب الاربعه، ج 6، بخش من لایحضره الفقیه، ص 203.

(2). همان، ج 1، ص 207.

ادب و آداب زائر، ص: 22

ما (اهل بیت) سه چیز را از اصل مال خویش یا مال پاك خود می‌پردازیم:

1. مهریه زنان؛

2. هزینه سفر حج؛

3. پول کفن.

اگر در میان زائران خانه خدا، کسانی باشند که تحت تأثیر آیات حج و روایات آن، و آداب ظاهری و باطنی اش قرار نگیرند و مال و باطن و اعمال و اخلاق خویش را تصفیه نکنند، باید پیش از ورود به عرصه ملکوتی حج از خواب غفلت بیدارشان کرده، حجاب‌های ظلمانی را از چهره قلبشان زدود تا به پاك کردن مال خود از حرام و پرداخت خمس و زکات اقدام نمایند؛ چرا که در غیر این صورت، لایق ورود به عرصه حج نمی‌شوند و حجی مقبول به حضرت محبوب ارائه نخواهند داد.

وظیفه روحانیون کاروانهاست که وظایف زائران را در این سفر معنوی گوشزد کنند و بر مسافران حرم امن الهی هم واجب است که آن حقایق را با تمام وجود فراگیرند تا هنگامی که از سفر برمی‌گردند، در گفتار و کردارشان تحوّل عمیق ایجاد

شده باشد، تا دیگران هم میل ورود به عرصه این سفر معنوی را پیدا کنند و پس از مدتی، جامعه‌ای ایمن از همه شرور ساخته شود و رعب و ترس و بی‌اعتمادی، تبدیل به امنیت و اعتماد و محبت

ادب و آداب زائر، ص: 23

گردد و دادگستری‌ها بیکار شوند، و زندان‌ها در گوشه گوشه ممالک اسلامی به گلستان و بوستانی برای زندگی پاکان تغییر شکل دهد.

اتمام عمل، همیشه با حصول نتیجه منظور است، اگر زائر در سفر حج خود به حقایق الهی و نظامات اسلامی، و حالات ملکوتی آراسته شد و درون و برونش و مال و اموالش از ناپاکی‌ها و ناخالصی‌ها پیراسته گشت و پس از بازگشت، چه با عمل و چه با گفتار، مبلغ حقایق شد و برای خدا واقعیات معنوی را به دیگران انتقال داد، حج و عمره را به اتمام رسانده است. «1»

2. نیت

زائر باید به حقیقت نیت خود پیش از سفر، توجه داشته باشد؛ هر عبادتی که با نیت صادقانه و برای خدا انجام گیرد، عبادت واقعی محسوب می‌شود و شایسته قبولی درگاه حق بوده، مستوجب پاداشی عظیم است.

عبادت، اگر خالصانه و به قصد فرمان بردن از حق صورت گیرد، به تکلیف عمل شده، و اگر غیر از این باشد، مشقت و زحمتی بدون پاداش از انسان صادر شده و قابل قبول حق نخواهد بود؛ و در نهایت در پرونده عمل به عنوان ادای تکلیف ثبت نمی‌شود. و به فرموده

---

(1). اِتْمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ...؛ بقره/ 196.

ادب و آداب زائر، ص: 24

قرآن برپاد می‌رود:

(وَقَدْ مَنَّا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا)؛ «1»

«و ما به بررسی و حسابرسی هر عملی که به عنوان عمل خیر انجام داده‌اند می‌پردازیم، پس همه آنها را [که به نیت غیرخالصانه و به ریا و خودنمایی انجام گرفته] غباری پراکنده می‌سازیم».

زائر باید با توجه به خدا و قیامت و الگو گرفتن از اولیای الهی به‌ویژه انبیا و اهل بیت: نیتش را خالص قرار دهد و آن را آلوده به هوای نفس ننماید و در این عبادت جز به «وجه الله» نظری نداشته باشد:

(إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَ لَا شُكْرًا). «2»

باری، هدف زائر بیت الله الحرام نباید سیاحت، تجارت، استراحت، تماشای مملکت دیگر و ... باشد؛ چراکه به پیکره معنویت این سفر خدشه وارد می‌شود.

در هر صورت اگر عمل، حرکت، کوشش و انجام مسؤولیت بر نیت پاک و صادقانه استوار باشد، ماندنی است و شایسته قبولی حضرت حق! و پاداش بزرگ و اجر عظیم بر آن مقرر خواهد شد.

(1). فرقان/ 23.

(2). انسان/ 9.

ادب و آداب زائر، ص: 25

امام سجاد (ع) در این باره می‌فرماید:

«لَا عَمَلَ إِلَّا بِنَيْتِهِ»؛ «1»

عمل جز با نیت واقعی تحقق پیدا نمی‌کند، [و عمل بدون نیت صادقانه عمل نیست].

«نیت» به منزله ریشه عمل است و درخت عمل با نیت پاک و خالصانه و صادقانه میوه ابدی می‌دهد. از این رو، رسول خدا (ص) نیت مؤمن را از عملش بهتر می‌داند. حضرت صادق (ع) از رسول خدا (ص) روایت می‌کند:

«نَيْتُهُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ وَ نَيْتُهُ الْكَافِرِ شَرٌّ مِنْ عَمَلِهِ وَ كُلُّ عَامِلٍ يَعْمَلُ عَلَي نَيْتِهِ»؛ «2»

«نیت مؤمن از عملش بهتر است و نیت کافر از عملش بدتر، و هر عمل کننده‌ای براساس نیتش عمل می‌کند».

3. توبه واقعی

زائر چون می‌خواهد وارد حریم امن حق شود، باید پیش از سفر، خود را برای حضور در محضر خداوند آماده کند؛ آمادگی برای حضور به این است که اگر باطنی آلوده به حسد، حرص، طمع، ریا، کبر، عجب، نفاق، کینه، بغض و خشم دارد، همه آنها را با توجه به حق و اوضاع عجیب قیامت از صفحه باطن پاک کند، و اگر

(1). الکتب الاربعه، بخش کافی، ج 1، ص 327.

(2). همان.

ادب و آداب زائر، ص: 26

به اعمالی زشت و ناروا چون: ظلم، ستمکاری، غیبت، تهمت، حرام‌خواری، فحش و ناسزا، دروغ، بریدن نان مردم، چشم و همچشمی و ... آلوده است، همه را ترك کند، و عزم جدی و راستین داشته باشد که در آینده به این آلودگی‌ها بازنگردد؛ چرا که توبه واقعی، جز پاک‌سازی باطن، ترك اعمال ناروا، پشیمانی از گذشته و عذرخواهی از خدا نیست.

تا نگردد ز تو این دیر خراب آلوده

شستشویی کن و آنگه به خرابات حرام

تائب حقیقی و بازگشت‌کننده به حق باید علاوه بر ادای حقوق شرعی و الهی، حق‌الناس را نیز ادا نماید.

ناراضیان از خود را، به خصوص اگر پدر و مادر، زن و فرزند و اقوامش باشند، از خود راضی کند که این هم، رشته‌ای از توبه و رجوع به حضرت حق است؛ زیرا حضرت حق به انسان فرمان داده که به پدر و مادر و زن و فرزند و خویشان و اقوام، احسان و نیکی کند و یقیناً بدرفتاری با آنان، سرپیچی از فرمان خدا و معصیت است و توبه از این معصیت، کرنش در برابر خداست.

درباره آثار «توبه حقیقی» از امام صادق (ع) چنین روایت شده است:

«إِذَا تَابَ الْعَبْدُ تَوْبَةً نَّصُوحاً أَحَبَّهُ اللَّهُ فَسَتَرَ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَقُلْتُ وَكَيْفَ يَسْتُرُ عَلَيْهِ؟ قَالَ:

ادب و آداب زائر، ص: 27

يُنْسِي مَلَكِيهِ مَا كَتَبَا عَلَيْهِ مِنَ الذُّنُوبِ وَيُوحِي إِلَى جَوَارِحِهِ اِكْتُمِي عَلَيْهِ ذُنُوبَهُ وَيُوحِي إِلَى بِقَاعِ الْأَرْضِ اِكْتُمِي مَا كَانَ يَعْمَلُ عَلَيْكَ مِنَ الذُّنُوبِ فَيَلْقَى اللَّهَ حِينَ يَلْقَاهُ وَلَيْسَ شَيْءٌ يَشْهَدُ عَلَيْهِ بِشَيْءٍ مِنَ الذُّنُوبِ؛ «1»

«هنگامی که بنده‌ای از گناهانش توبه کند - [توبه‌ای که همه گذشته‌اش را جبران نماید و آینده‌ای پاک برای او تدارک کند، توبه‌ای که پس از آن به گناه برنگردد و ریشه درخت ناپاک گناه را در وجودش بخشکاند] - با چنین توبه‌ای محبوب خدا می‌شود، و پروردگار در دنیا و آخرت نسبت به گناهانش پرده پوشی می‌کند».

معاویه بن وهب که راوی روایت است، می‌گوید:

به حضرت صادق گفتم: این پرده پوشی چگونه است؟ حضرت فرمود: همه گناهان بنده را که دو فرشته موکل بر او در حافظه خود ثبت کرده‌اند، از یادشان می‌برد و از صفحه ذهنشان محو می‌کند و به اعضا و جوارح توبه کننده، وحی می‌رسد که گناهانش را از او پنهان کنند، و به قطعه‌های زمینی که در آن گناه کرده، وحی می‌شود که آنچه گناه بر روی زمین مرتکب شده بر او پپوشانند؛ پس خدا را در حالی ملاقات می‌کند که شاهدی بر گناهانش وجود ندارد».

(1) 1. الکتب الاربعه، بخش کافی، ج 2، ص 495، حدیث 2951.

ادب و آداب زائر، ص: 28

امام باقر (ع) می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ مِنْ رَجُلٍ أَضَلَّ رَاحِلَتَهُ وَ زَادَهُ فِي لَيْلِهِ ظُلْمًا فَوَجَدَهَا فَاللَّهُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ مِنْ ذَلِكَ الرَّجُلِ بِرَاحِلَتِهِ حِينَ وَجَدَهَا؛ «1»

«بی‌تردید خدا به توبه بنده‌اش خوشحال‌تر است از مردی که مرکب و زاده را در شب تاریک گم کرده و آن را یافته است؛ خدا از توبه بنده‌اش مسرورتر است از مردی که گم کرده‌اش را می‌یابد».

با چنین توبه‌ای که قرآن و روایات بر آن تأکید دارند، ظاهر و باطن انسان غرق طهارت و پاکی می‌شود و سبکبار و سبکبال، زمینه حضور در محضر حق برایش فراهم می‌آید و زائری می‌شود که حج ابراهیمی از افق وجودش طلوع می‌کند.

4. وصیت

نوشتن وصیتنامه، از مؤکدات اسلام است و از آنجا که زائر از وطنش تا کعبه، راه طولانی و دوری را طی می‌کند و به منطقه‌ای می‌رود که میلیون‌ها نفر در آن اجتماع می‌کنند و احتمال دارد حادثه غیرمترقبه‌ای روی

(1). الکتب الاربعه، بخش کافی، ج 2، ص 497.

ادب و آداب زائر، ص: 29

دهد، لازم است نسبت به اموال و امورش با مشورت دانایان و آگاهان به مسائل اسلامی، وصیت روشنی بنویسد و برای خود، وصی قابل و لایقی تعیین کند و از چند نفر افراد مورد وثوق بر وصیتنامه‌اش به عنوان شاهد و ناظر امضا بگیرد. و وصیت خود را به گونه‌ای تنظیم کند که برای وصی و ورثه‌اش سختی و مشکلی پیش نیاید و بتوانند با آرامش و اطمینان و خیال راحت به اجرای وصیت اقدام کرده، با رهایی میّت از قیود و تکالیفش، برزخ و قیامت آرامی برایش تدارک ببینند.

در وصیتنامه قید کند که ثلث مالش را که حقّ اوست، برای رضای خدا در اموری چون: تبلیغ دین، قرض الحسنه، حلّ مشکل خویشان، چاپ کتاب‌های مذهبی، تأسیس و تجهیز مدارس، درمانگاه‌ها، بیمارستان‌ها، وسایر امور خیر هزینه کنند، و چه بخت و به رضای حق نزدیک‌تر که خود را پیش از سفر، وصیّ خود کند و ثلث مالش را در اموری که ذکر شد، هزینه نماید و سپس به سوی کعبه و موافق کرمه و مشاهد مشرفه حرکت نماید.

5. سخاوت

چنان که از روایات و معارف اسلام استفاده می‌شود، زائر در این سفر روحانی و ملکوتی تا جایی که برایش میسر است، باید پول لازم همراه خود بردارد تا سفرش را

ادب و آداب زائر، ص: 30

به رفاه، خوشی، سلامت و گشایش بگذرانند، و اگر همسفران یا دیگر زائران به مشکل مالی دچار شدند، بی‌دریغ و کریمانه از مال و ثروتش به آنان بپردازد و مشکل آنان را حل نماید. هرکجا و در همه موارد اسراف نکوهش شده، مگر در این سفر که به هر صورت، هزینه خود و دیگران کند، اسراف نیست.

رسول گرامی فرموده است:

«میانه روی و اقتصاد در همه جا بهترین راه خرج و هزینه کردن مال است و خداوند، اسراف را دوست ندارد؛ مگر در سفر حج». «1» نمونه بهتر و عالی تر در این زمینه، کار بزرگ پیامبر اکرم (ص) است که صد شتر در منای قربانی کرد که به قیمت امروز، دارای ارزش بسیاری است؛ شصت شتر را خود نحر کرد، و چهل شتر را اختصاص به داماد و پسرعمویش امیرمؤمنان (ع) داد که او نحر کند و او هم از طرف خود و همسر گرامی اش فاطمه اطهر 3 قربانی کرد و گوشت این قربانی ها را به دست مبارکش به نیازمندان داد تا درسی برای همه زائران باشد.

رسول خدا (ص) در يك حج مستحی، همسران خود را همراه برد و در آن سفر، دوازده هزار دینار خرج آن کاروان شد.

---

(1). آفاق کعبه، ص 36.

ادب و آداب زائر، ص: 31

ارزش هر دینار سکه طلای ناب آن روز به قیمت امروز، پول هنگفتی می شود و پیامبر اسلام (ص) - که دقیق ترین انسان ها در هزینه کردن مال بود- از چنان هزینه ای در سفر حج دریغ نوزید. «1» سفرهای پیشوایان پاك ما هم به حج، سفرهای پرهزینه ای بود، که البته قسمت عمده ای از هزینه سفر خرج همسفران، و پرداخت به زائرانی می شد که دچار مشکل مالی می شدند.

6. رهایی از هر قید و بند

برخی از زائران در وطن برای خود سرگرمی ها و مشغولیت هایی دارند که در طول سفر، حتی در انجام مناسك حج، قلب و باطنشان متوجه آنهاست و حج خود را در بی خبری و غفلت انجام می دهند. و جمعی از زائران نیز در این سفر، دل مشغولی هایی برای خود می سازند که از لذت معنوی این سفر الهی و ملکوتی بی بهره می شوند. عده ای از آنان با آرامش و امنیت خاطر، سفر می کنند ولی با تماس های مکرری که از مدینه و مکه با اهل و عیال و دوستان و مراکز کسب و تجارتشان می گیرند، به طرف ناامنی و اضطراب درون می روند و از حج ابراهیمی باز می مانند.

---

(1). آفاق کعبه، ص 37 و احتمالاً به خاطر مانع شدن مشرکان، به آن حج موفق نشد.

ادب و آداب زائر، ص: 32

چه خوب است که زائر از ابتدای سفر، زمینه فراغت بال و امنیت خاطر را برای خود فراهم سازد و در این مدت کوتاه خود از تعلقات مادی دست شسته، مناسک حج را فقط با یاد خدا و توجه به قیامت سپری کند، و از اعمال روح بخش حج، درس بگیرد؛ درس اخلاص، تسلیم، وفاداری، قطع علائق مانع از عبادت، صفا و یکرنگی، توجه به قیامت، جهاد با نفس، مؤدب شدن به آداب اسلامی ... و پس از بازگشت از سفر، سرمشق و الگوی حسنه‌ای برای خانواده و دیگران شود.

به راستی اگر در این سفر معنوی انسان با گذشته‌اش تفاوتی نکند، و در اعمال و اخلاقش تغییری حاصل نگردد، بهره‌ای از این سفر معنوی نبرده و حاجی به معنای واقعی نگشته!

مناسک، قوانین، عبادات و واقعیات این سفر، امتحانی از جانب خدا برای بندگان است، تا در فضای این امتحان و تحمل مشقت‌های این عرصه و انجام صحیح مناسک، از زشتی‌ها پاک شوند و به ارزش‌ها و فضایل آراسته گردند.

امیرمؤمنان (ع) در رابطه با شهر مکه - که در دل کوه‌های سخت و ریگزارها و خاک و رمل قرار گرفته و کعبه که با سنگ‌های خارا و معمولی ساخته شده، و مشعر و عرفات و منا که در پستی‌ها و بلندی‌ها و فاقد طراوت

ادب و آداب زائر، ص: 33

و حریمی و خالی از باغ و بستان و گلزار قرار گرفته - می‌فرماید:

«و لَكِنَّ اللَّهَ يَخْتَبِرُ عِبَادَهُ بِأَنْوَاعِ الشَّدَائِدِ وَ يَتَعَبَّدُهُمْ بِاللَّوَانِ الْمَحَاهِدِ وَ يَبْتَلِيهِمْ بِضُرُوبِ الْمَكَارِهِ إِخْرَاجاً لِلتَّكْبُرِ مِنْ قُلُوبِهِمْ وَ إِسْكَاناً لِلتَّذَلُّلِ فِي نُفُوسِهِمْ وَ لِيَجْعَلَ ذَلِكَ أَبْوَاباً فَتْحاً إِلَى فَضْلِهِ وَ أَسْبَاباً دُلَّالاً لِعَفْوِهِ»؛ «1»

«ولی خداوند بندگانش را به انواع سختی‌ها امتحان می‌کند، و با کوشش‌ها و مجاهدت‌های گوناگون به بندگی و عبادت وامی‌دارد، و به اموری که ناخوشایند به نظر می‌رسد، می‌آزماید، تا کبر و تکبر را [که از اوصاف شیطان است و سبب رحم و لعن او شد] از دل‌هایشان بیرون نماید، و فروتنی و خاکساری را در جان‌شان بنشانند، تا با این‌گونه آزمایش‌ها، درهای فضل و رحمتش را به رویشان بگشاید و اسباب عفو و گذشتش را به آسانی به آنان عنایت فرماید.»

نرمی در کلام، استخدام لغات زیبا و با معنا، نگاه محبت‌آمیز، مهرورزی، زدودن غم از چهره همراه، لبخند بر لب داشتن، همکاری در کارها، دیگری را بر خود مقدم

(1). نهج البلاغه، خطبه 234؛ (معروف به خطبه قاصعه).

ادب و آداب زائر، ص: 34

داشتن، الفت و انس و جوشش با همسفران، از مصادیق خوش رفتاری است که به‌ویژه در سفر حج بسیار پسندیده و دارای پاداش است. چنین رفتارهایی، سبب جذب دیگران شده، یاران و دوستان را به انسان علاقه‌مند می‌سازد؛ دوستان و یارانی که ممکن است در طول سفر و هنگام بازگشت به وطن هر یک کلیدی برای حلّ مشکل یا مشکلات انسان شوند.

قرآن درباره خوش رفتاری با دیگران، فرامینی را به پیامبر عزیز اسلام داده و آن حضرت آن دستورها را تا آخر عمر نسبت به دیگران به کار بستند و همان رفتار موجب رونق اسلام و اضافه شدن نفر و نیرو به مکتب حق و عامل عشق ورزی دیگران به پیامبر می‌شد.

(فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِن لَّمْ يَكُنْ لَّكَ فُطْرًا عَلِيظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوهُمَا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ)؛ «1»

«پس به مهر و رحمتی از سوی خدا [که در افق وجودت طلوع داد] با مردم نرم‌خوی و خوشرفتار شدی و اگر درشت‌خوی و سخت‌دل بودی، یقیناً از اطرافت پراکنده می‌شدند. پس براساس همین مهر و رحمتی که خدا در وجودت نهاده، از آنان نسبت

(1). آل عمران/ 159.

ادب و آداب زائر، ص: 35

به کارها و برخوردهای ناخوشایندشان درگذر، و برای آنان طلب آموزش نما، و در کارها با آنان به مشورت بنشین، و چون عزم کاری کردی، بر خدا توکل کن؛ زیرا خدا توکل‌کنندگان را دوست دارد».

زائر با بهره‌گیری از این آیه شریفه، باید توجه داشته باشد که خوشرفتاری با همراهان و همسفران، نسیمی الهی و بهره‌ای ملکوتی است و بدرفتاری و ترشروی و سخت‌گرفتن با همراهان، نشانه‌ای از سموم دوزخ و حرارت آتش جهنم است.

زائر باید توجه داشته باشد که هر یک از مؤمنان بر یکدیگر حقوقی دارند و لازم است آن حقوق تاجایی که امکان داشته باشد، رعایت شود.

از امام صادق (ع) روایت شده است:

«مَا عُيِدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ أَدَاءِ حَقِّ الْمُؤْمِنِ»؛ «1»

«خداوند به چیزی برتر از ادای حق مؤمن عبادت نشده است».

آن حضرت به شیعیان سفارش می‌کنند:

«اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا إِخْوَةً بَرَّةً مُتَحَابِّينَ فِي اللَّهِ مُتَوَاصِلِينَ مُتَرَاجِمِينَ تَزَاوَرُوا وَ تَلَاقُوا وَ تَدَاكُرُوا أَمْرًا وَ أَحْيَا»؛ «2»

«برای خدا خود را از هر گناهی حفظ کنید؛ برادر

(1). الكتب الاربعه، بخش کافی، ج 2، ص 371.

(2). همان، ص 374.

ادب و آداب زائر، ص: 36

نیکوکار یکدیگر باشید، برای خدا نسبت به همدیگر عشق بورزید، با یکدیگر ارتباط داشته باشید، به یکدیگر مهر و محبت نمایید، به ملاقات و دیدار یکدیگر بروید و درباره مکتب ما با یکدیگر سخن بگویید و آن را [در میان جامعه] زنده و پا برجای کنید».

انسان هنگامی که حقوق برادر دینی‌اش را ادا می‌کند، مسلماً او را مسرور و خوشحال می‌کند و طبق روایتی از رسول خدا (ص):

«هرکه مؤمنی را خوشحال کند، رسول خدا را خوشحال کرده و هرکه رسول خدا را خوشحال کند، خدا را خوشحال نموده است.»¹ بنابراین یقیناً محبوب‌ترین کارها نزد خداوند، خوشحال کردن مؤمنان است.

8. شیوه برخورد با زائران مختلف

زائر ایرانی که پیرو مکتب اهل بیت و معروف به «شیعه آل محمد» است، به سرزمینی وارد می‌شود که بخش عمده‌ای از زائرانش پیرو مذهب شافعی، مالکی، حنبلی، حنفی، زیدی، اسماعیلی و ... هستند.

پس شیعه باید در این سفر، خود را نماینده رسول خدا (ص) و امامان معصوم: و سفیر قرآن و مکتب

---

(1). الکتب الاربعه، بخش کافی، ج 2، ص 381.

ادب و آداب زائر، ص: 37

اهل بیت: قلمداد کند.

باید در این سفر، با اخلاق، کردار، رفتار و عباداتش زینت اهل بیت و باعث خوشحالی قلب پیامبر (ص) و حضرت زهرا و ائمه: باشد.

زائر خانه حق باید نسبت به دیگر زائران - که با او هم مسلک نیستند - با مهر و محبت برخورد کند، در سلام دادن به آنان پیش قدم شود، اگر در صف جماعت مسجدالنبی (ص) و مسجدالحرام کنار آنان قرار گرفت، از روی مهر و محبت به آنان سلام کند و با آنان مصافحه نماید، و حتی نمازش را بدون قنوت و همراه آنان به جای آورد و از بحث کردن با آنان - در صورتی که تخصصی ندارد - پرهیزد و سعی کند در این زمینه از عالمی زبان‌دان کمک بگیرد تا مکتب اهل بیت: با برهان و استدلال به آنان برسد و تبلیغات سوء دشمنان نسبت به شیعه و پیروان اهل بیت: خنثی گردد.

از تندی و تلخی با دیگر زائران که از کشورهای مختلف آمده‌اند و پیرو یکی از مکاتب اهل سنت یا زیدی، اسماعیلی و ... هستند باید پرهیزد و به عنوان برادران دینی به آنان بنگرد و به گونه‌ای رفتار کند که آنان عاشق مکتب اهل بیت شوند، و بدانند و آگاه شوند که دشمنان آنچه برضد شیعه و مکتب اهل بیت: می‌نویسند یا می‌گویند، دروغ است و غیرواقعی!

ادب و آداب زائر، ص: 38

9. جدی بودن برای رفتن به سفر

در میان اقوام و دوستان زائر کسانی هستند که از حقایق دینی بی‌خبرند، و از عبادات و بندگی و پادشاهای دنیوی و اخروی آن غافلند، و پیش خود مقایسه‌های بی‌جا و غیرمنطقی می‌کنند و زائر را وسوسه می‌کنند و خناس‌وار، به گمراه کردن او از حق و حقیقت می‌پردازند.

مثلاً می‌گویند: چرا بخشی از مال و ثروت را به کشوری دیگر می‌بری، و جیب غیر ایرانی‌ها را پر می‌کنی؟ اگر دنبال ثواب هستی، پولی که می‌خواهی بابت سفر حج هزینه کنی، به اقوام فقیر و افراد مستحق و نیازمند بده، این عمل ثوابش از حج هم بیشتر است!

به راستی سدّ راه زائر شدن، و او را به ترك واجب دعوت کردن، و وی را از خدا و بندگی حق بیرون بردن، چه گناه بزرگی است!

البته زائر اگر بیش از خرج سفر تمکّن مالی داشته باشد، طبق آیات قرآن و روایات، لازم است ابتدا به وسیله ثروت و مالش به اقوام، سپس به دیگران کمک کند و با این عمل بر ثواب و پاداشش بیفزاید، و اگر فقط هزینه سفر حج را دارد، باید به حج برود و واجب الهی را ادا کند، و نسبت به نیازمندان تکلیفی ندارد؛ بلکه بر اهل ثروت و مکنّت واجب است که به یاری نیازمندان بشتابند.

اسلام حتی اجازه ترك حجّ مستحی را نیز نمی‌دهد

ادب و آداب زائر، ص: 39

و دستور می‌دهد که مسلمانان در حجّ مستحی شرکت کنند و اگر توان مالی دارند، به نیازمندان هم کمک نمایند.

شخصی به امام صادق گفت: فدایت شوم! من همه ساله حجّ مستحی انجام می‌دهم. امسال اهالی محل می‌گویند: نیازمند و فقیر زیاد داریم، امسال هزینه حجّ خود را صرف فقرا و مستمندان کن. شما در این زمینه چه می‌فرمایید؟

حضرت فرمود: مقداری از پول حج را به آنان بده و ساکتشان کن.

آن شخص گفت: نمی‌توانم.

فرمود: از مخارج سالیانه خویش مقداری به آنان پرداز و به حج برو.

آن شخص گفت: برایم مقدور نیست.

سپس حضرت به بازگو کردن ثواب حج برای آن شخص پرداخت.

شاید منظور امام از بیان ثواب حج، این بوده باشد که «گوش به حرف مردم نباید بدهی، به حج برو». «1» اسحاق بن عمار می گوید:

مانع حج رفتن کسی شدم و پس از آن به حضور امام صادق (ع) شرفیاب شدم و گفتم:

---

(1). آفاق کعبه، ص 29؛ به نقل از من لایحضره الفقیه.

ادب و آداب زائر، ص: 40

مردی درباره حج رفتن خود با من مشورت کرد؛ درحالی که ضعیف و ناتوان به نظر می رسید، من در جواب مشورتش گفتم به حج نرود!

امام (ع) فرمود: سزاواری که به خاطر پاسخ نا به جایت و مانع شدن از حج مردم، یکسال بیمار شوی.

اسحاق می گوید: من یکسال در بستر بیماری افتادم. «1» و نیز آن حضرت در جایی دیگر می فرماید:

هریک از شما که مانع از رفتن برادر دینی خود به حج شود، جریمه آن فتنه ای است که در دنیا به او می رسد، همراه آنچه در آخرت او ذخیره می گردد. «2»

10. یاری به افراد کم توان

اصولاً یاری دادن و کمک به مردم از نظر آیات و روایات، کاری پسندیده و موجب پاداش و ثواب الهی است.

مدد رسانی اگر به مردم ضعیف و ناتوان باشد، قطعاً ثوابش بیشتر و اجر و مزدش فراوان تر است. امروزه زائران به صورت گروهی و کاروانی به سفر معنوی حج می روند و خواه ناخواه در میان زائران افراد مسن، پیرمرد، پیرزن، ناتوان و ضعیف وجود دارند، که در کشیدن بار سفر، و

(1). الکتب الاربعه، بخش من لایحضره الفقیه، ج 1، ص 204.

(2). همان، حدیث 2202.

ادب و آداب زائر، ص: 41

ساک و چمدان خود ناتوان و در سوار و پیاده شدن کند و ضعیف هستند. از این رو، زائران جوان تر و نیرومندتر باید برای جلب رضای حق، و افزودن ثواب حج و زیارتشان به آنان یاری دهند، و با حوصله و بردباری به کمک آنان بشتابند. و در سوار و پیاده شدن از وسایل نقلیه - اعم از هواپیما، اتوبوس و ... - آنان را بر خود مقدم داشته، یاری شان دهند و هیچ منّتی هم بر آنان نداشته باشند.

بی تفاوتی نسبت به ضعیفان و ناتوانان، به دور از اخلاق انسانی و کرامت و بزرگواری است.

امام صادق (ع) می فرماید:

جدم حضرت زین العابدین (ع) مسافرت نمی کرد مگر با کاروانی که او را نمی شناختند و با آنان شرط می کرد در کارهایی که پیش می آید، برای خدمت به آنان راه را به روی حضرت بازگذارند.

زمانی با کاروانی به سفر رفت، درحالی که به کاروانیان خدمت می کرد و به آنان مدد می رسانید، مردی آن منبع کرامت را شناخت و به کاروانیان گفت: می دانید این بزرگوار کیست؟ گفتند: نه. گفت: علی بن الحسین، زین العابدین است!!

آنان دست و پای حضرت را بوسیدند، گفتند: ای پسر پیامبر! با این کارت خیال داشتی ما را دچار عذاب دوزخ کنی؟ چنانچه خدای ناخواسته جسارتی یا

ادب و آداب زائر، ص: 42

زبان‌درازی یا ستمی بر شما روا می‌داشتیم، عاقبتش چه می‌شد؟! چرا همچون خدمتکاری به ما خدمت می‌کردید؟

امام (ع) فرمود: من مدتی پیش با گروهی که مرا می‌شناختند، مسافرت کردم، آنان نسبت به من خدماتی انجام دادند، خدماتشان برای این بود که من وابسته به رسول خدایم؛ در حالی که سزاوار آن خدمات نبودم!! ترسیدم شما هم مانند آنان با من رفتار کنید. به همین سبب در حالی که از نزدیک مرا نمی‌شناختید با شما همسفر شدم تا به شما خدمت کنم و مدد رسانم. «1»

آن کو وجود پاک نیالاید	دانی که را سزد صفت پاکی؟
هرگز به عمر خویش نیاساید	تا خلق از او رسند به آسایش
برمال و جاه خویش نیفزاید	تا دیگران گرسنه و مسکین‌اند
از بھر خویش جامه نیفزاید	تا بر برهنه جامه نپوشاند
گر نام او فرشته نُهی شاید «2»	مردم اگر بدین صفات یابی

11. گرامی داشتن دیگران و اکرام به آنان

یکی از وظایف و مسؤولیت‌های سنگین و بسیار مهمّ مؤمن، این است که دیگر مؤمنان و مسلمانان را ارج نهد و به آنان احترام نماید، وجودشان را گرامی بدارد و از اهانت به ایشان و سبک شمردنشان جداً بپرهیزد.

(1). بحار الانوار، ج 11، ص 21.

(2). شعر از پروین اعتصامی.

زائر حرم الهی باید به طور ویژه به رعایت این مسأله مهم در حقّ دیگران اهتمام ورزد و همه را، چه کوچک‌تر از خود و چه بزرگ‌تر و مسن‌تر از خویش، گرامی بدارد و در هر موقعیتی از اکرام به آنان دریغ نورزد.

زائر باید به این معنا توجه کند که دیگر زائران علاوه بر این که مؤمن و مسلمان‌اند، مهمان خدا هستند، و در ضیافت الله شرکت دارند و باید از اکرام و احترام بیشتری برخوردار باشند.

زائر باید افراد کم‌سن‌تر از خود را کم‌گناه‌تر بداند و مسن‌تر از خود را در عبادت و بندگی مقدم بر خویش قلمداد کند؛ بدین ترتیب احترام و اکرام به کوچک‌تر از خود و مسن‌تر از خویش را واجب اخلاقی بداند و در بزرگداشت همه آنان ذره‌ای کوتاهی ننماید.

اکرام به مؤمن و احترام به دیگران، گاهی با يك سخن و کلام نیکو تحقق می‌یابد؛ چنان که از حضرت صادق (ع) روایت شده:

«مَنْ قَالَ لِأَخِيهِ الْمُؤْمِنِ مَرْحَبًا كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ مَرْحَبًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»؛ «1»

«کسی که به برادر مؤمنش بگوید: خوش آمدی، [خداوند به تو رفاه و گشایش عنایت کند]، خداوند متعال تا قیامت برای او خوش آمد و گشایش در

---

(1). الکتب الأربعة، بخش کافی، ج 2، ص 390، حدیث 2193.

ادب و آداب زائر، ص: 44

کارهایش ثبت می‌کند».

و باز آن حضرت می‌فرماید:

«مَنْ أَتَاهُ أَخُوهُ الْمُسْلِمُ فَأَكْرَمَهُ فَإِنَّمَا أَكْرَمَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ»؛ «1»

«کسی که برادر مسلمانش نزدش آید و او به برادر مسلمانش احترام بگذارد، بی‌تردید به خدای عزوجل احترام گذاشته است».

امام صادق (ع) درباره نیکوکاری به اسحاق بن عمار فرمود:

«ای اسحاق! تا جایی که قدرت داری به دوستان من نیکی کرده، با آنان به اکرام و احترام برخورد کن؛ مؤمن اگر به مؤمن نیکی کند و او را در امورش کمک نماید، با این عملش به صورت ابلیس لطمه می‌زند و قلب آن دشمن مکار را از اندوه دائم پرمی‌کند.» «2»

12. نصیحت و خیرخواهی نسبت به همسفران

نصیحت در لغت به معنای خیرخواهی نسبت به دیگران و موعظه حسنه برای هدایت آنان است.

اهل تحقیق و لغت شناسان در معنای نصیحت می‌فرمایند:

(1). الکتب الأربعة، بخش کافی، ج 2، ص 390، حدیث 2193.

(2). همان، حدیث 2200.

ادب و آداب زائر، ص: 45

مراد از نصیحت مؤمن به مؤمن، ارشاد و هدایت او به مصالح دین و دنیای اوست؛ و نصیحت، تعلیم معالم دین به اوست؛ اگر نسبت به معالم جاهل باشد و بیدار کردن اوست، اگر در خواب غفلت به سر می‌برد؛ نصیحت، دفاع از مسلمان و آبروی اوست؛ نصیحت، گرامیداشت مؤمن در جوانی و پیری اوست؛ نصیحت، ترك حسد و دغلی و فتنه نسبت به مؤمن، دفع ضرر از او و جلب منفعت به سوی اوست.

اگر طرف مقابل نصیحت‌پذیر نباشد، باید با حوصله، بردباری و مدارا با او رفتار کند تا نصیحت‌پذیر شود، و اگر به امر دین و مسائل الهی تن‌درندهد، به صورت مشروع او را امر به معروف و نهی از منکر کند تا به دایره دین بازگردد و خیر دنیا و آخرتش تأمین شده، همای سعادت و خوشبختی برسرش بنشیند و به صف مؤمنان پیوندد.

مسأله نصیحت و خیرخواهی در اسلام از جایگاه بسیار مهمی برخوردار است، تا جایی که در روایات اهل بیت: فصل خاصی به آن اختصاص یافته است.

از امام باقر (ع) روایت شده که پیامبر اسلام (ص) فرموده:

«لِيَنْصَحَ الرَّجُلُ مِنْكُمْ أَحَاهُ كَنْصِيحَتِهِ لِنَفْسِهِ»؛ «1»

«خیرخواهی و نصیحت شما نسبت به برادر

---

(1). الکتب الاربعه، بخش اصول کافی، ج 2، ص 391.

ادب و آداب زائر، ص: 46

مؤمن باید به گونه‌ای باشد که گویا برای خودتان در مقام خیرخواهی هستید».

امام صادق (ع) در ضمن روایتی در باب خیرخواهی می‌فرماید:

«يَجِبُ لِلْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ أَنْ يُنَاصِحَهُ»؛ «1»

«بر مؤمن واجب است که نسبت به مؤمن خیرخواه باشد».

«يَجِبُ لِلْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ النَّصِيحَةُ لَهُ فِي الْمَشْهَدِ وَ الْمَغِيبِ»؛ «2»

«بر مؤمن واجب است که خیرخواه مؤمن در حضور و در غیابش باشد».

13. پرهیز از عبوسی و ترشروی

زائر باید به این معنا توجه داشته باشد که همسفران و مردمی که در طول زیارت و مناسک حج با آنان برخورد می‌کند، همه و همه وطن را به قصد عبادت ترک کرده و در دایره دوری و فراق از اهل و عیال و آشنایان و دوستان قرار گرفته و گرد و غبار غربت و دل‌تنگی به چهره دارند؛ اگر همسفر و هم اتاقی‌اش خوش‌اخلاق نباشد، بیش از اندازه برغم غربت و درد هجران و فراقش می‌افزاید؛ این دور از انصاف است که انسان سبب اندوه بیشتر یا غصه

---

(1). الکتب الاربعه، بخش اصول کافی، ج 2، ص 391.

(2). همان.

ادب و آداب زائر، ص: 47

فزون‌تر، یا احساس غربت شدیدتر گردد.

گرچه خود زائر در غربت و در فضای فراق است، ولی باید به خاطر خدا و برای زدودن اندوه همسفران، با روی گشاده و به کاربردن سخنان محبت‌آمیز با آنان برخورد کند تا علاوه بر زدودن رنج سفر رضایت حضرت حق را نیز جلب نماید و یقیناً برخورد با چهره باز و خندان سبب زدوده شدن غم و غصه دیگران می‌شود. حُسن خلق، مرام انبیا و اولیا و طریقه امامان و عاشقان خداست. در این زمینه، روایات بسیار مهمی از پیامبر بزرگوار اسلام (ص) نقل شده است که در زیر، چند نمونه از نظراتان می‌گذرد:

«حُسْنُ الْبِشْرِ يَذْهَبُ بِالسَّخِيمَةِ»؛ «1»

«گشاده‌روی و خوش خلقی کینه را از دل می‌زداید و حقد و دشمنی را از آینه قلب پاک می‌کند».

«الْاِقْتِصَادُ نِصْفُ الْعَيْشِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ نِصْفُ الدِّينِ»؛ «2»

«میان‌ه روی، نصف معاش و زندگی و خوش اخلاقی، نصف دینداری است».

«إِنَّ حُسْنَ الْخُلُقِ لِيَذِيبُ الْخَطِيئَةَ كَمَا تَذِيبُ الشَّمْسُ الْجَلِيدَ»؛ «3»

(1). تحف العقول، ص 45.

(2). تاریخ بغداد، ج 12، ص 11.

(3). کنز العمال، ج 3، ص 3، حدیث 5134.

ادب و آداب زائر، ص: 48

«به راستی که خوش اخلاقی گناه را آب می‌کند، چنانچه خورشید یخ را ذوب می‌کند».

«ثَلَاثٌ يُصْنِفِينَ وَدَّ الْمَرْءُ لِأَخِيهِ الْمُسْلِمِ يَلْقَاهُ بِالْبُشْرِ إِذَا لَقِيَهُ وَ يُوسِّعُ لَهُ فِي الْمَجْلِسِ إِذَا حَلَسَ إِلَيْهِ وَ يَدْعُوهُ بِأَحَبِّ الْأَسْمَاءِ إِلَيْهِ»؛ «1»

«سه چیز نشان‌دهنده محبت و دوستی انسان به برادر مسلمانش است، یکی اینکه هنگام دیدار او خوشرو و بشاش باشد، و دیگر اینکه چون نزد او بنشیند، برایش جا بازکند تا بتواند راحت بنشیند، و او را با نامی که نزدش محبوب‌تر از دیگر نام‌هاست، صدا کند.

امام باقر (ع) می‌فرماید:

مردی خدمت رسول خدا (ص) آمد و عرض کرد: ای پیامبر خدا! مرا به سفارشی و وصیتی میهمان کن. آن حضرت در ضمن سفارش‌های خود فرمود:

«الْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ مُنْبَسِطٍ»؛ «2»

«با برادر دینی خود، با چهره گشاده دیدار کن».

14. انتقادپذیری

زائر باید بداند که او و دیگر مردم و همسفران و کاروانیان، همه ممکن است اشتباه کنند و مقام مصونیت و

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 40.

(2). همان، ص 42، حدیث 27284.

ادب و آداب زائر، ص: 49

عصمت از خطا، ویژه چهارده معصوم: است.

بنابراین اگر در طول سفر، یا در انجام مناسک دچار خطا و اشتباه در رفتار یا انجام مراسم عبادی حج شد، به حکم دین، پذیرای اعتراض، نقد و انتقاد باشد؛ چرا که «انتقاد» در صورتی که مورد قبول واقع شود، سبب هدایت و رشد شده، رهایی از خطا و پاک شدن از آلودگی و رفع اشتباه را به دنبال دارد.

آنان که از انتقاد روی بر می گردانند، باید بدانند که دچار بیماری کبر و خودپسندی هستند و این صفات اگر در کسی باشد، او را از گردونه محبت حق خارج خواهد ساخت.

﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ﴾؛ «1»

«خداوند، متکبران را دوست ندارد».

از رسول خدا (ص) روایت شده:

«اجْتَنِبُوا التَّكْبُرَ فَإِنَّ الْعَبْدَ لَا يَزَالُ يَتَكَبَّرُ حَتَّى يَقُولَ اللَّهُ تَعَالَى اكْتُبُوا عَبْدِي هَذَا فِي الْجَبَّارِينَ»؛ «2»

«از تکبر و خودخواهی دوری کنید، زیرا بنده پیوسته تکبر می ورزد تا جایی که خدای تعالی به فرشتگان می گوید: نام این بنده ام را در زمره گردن کشان بنویسید».

(1). نخل / 23.

(2). کنز العمال، ج 3، ص 525.

ادب و آداب زائر، ص: 50

بنابراین انسان نباید از «پذیرش انتقاد» روی برتابد. باید با تواضع و خاکساری، اشتباه خویش را قبول کند و به کار بندد.

15. کوشش برای یافتن دوستان جدید

به راستی سفر پربرکت حج، فرصت بسیار مغتنمی است که انسان دوستان جدیدی به دست آورد؛ دوستانی که از اخلاق و دین و کرامت و دانش و قدرت آنان برای رشد و کمال و خیر دنیا و آخرت خود استفاده کند؛ دوستانی که در حوادث و پیش آمدها او را یاری دهند و هر يك الگو و سرمشقی نیکو برای زندگی او شوند.

دوست یابی، آن هم چنان دوستان مفیدی، در تعالیم آسمانی اسلام سفارش شده است و آیات و روایات چندی در این زمینه به تشویق پرداخته اند و یکی از عذاب های سخت قیامت را برای اهل معصیت، نداشتن دوست و نبود رفیق و همدم برشمرده اند:

(وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ * فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ * وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ)؛ «1»

«در دنیا که بودیم جز مجرمان حرفه‌ای، ما را به ضلالت و گمراهی [و دور شدن از خدا و صراط مستقیم] نکشانند، [در این روز هولناک] برای ما

(1). شعراء / 99 - 101.

ادب و آداب زائر، ص: 51

شفاعت کننده و دوستی وجود ندارد که از ما حمایت کند و ما را از عذاب دوزخ نجات دهد.

از مفهوم آیه شریفه استفاده می‌شود که دوست مناسب، رفیق موافق، مصاحب با کرامت و همنشین دلسوز، عامل نجات و رهایی انسان از خزی دنیا و عذاب آخرت است.

زائر باید در میان همسفرانش با صبر و حوصله به یافتن دوستان مفید و رفیقان نیک سیرت و مصاحبان با کرامت اقدام نماید؛ چرا که امیرمؤمنان (ع) درباره دوست خوب و دشمن، نظری جالب دارد؛ آن حضرت می‌فرماید:

ولیس كثيراً ألف حلّ وصاحب وإنّ عدواً واحداً لکنثیر «1»

«هزار یار موافق و دوست مناسب زیاد نیست؛ ولی یک دشمن برای انسان بسیار است.»

امام رضا (ع) می‌فرماید:

کسی که برادری در راه خدا و به خاطر خدا به دست آورد، خانه‌ای در بهشت به دست آورده است. «2»

16. انس با دیگران

برخی از مردم انزوا و جدا زیستن از دیگران را

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 178.

(2). همان، ص 176 و 177.

ادب و آداب زائر، ص: 52

دوست دارند، در مساجد، در مجالس، در میهمانی‌ها و در میان جمعیت شرکت نمی‌کنند؛ مکتب آنان، عزلت و گوشه‌گیری و تنهایی است؛ از این رو از جریانات و آنچه بر دیگران می‌گذرد، بی‌خبر و غافل هستند، آنان با تنها زیستن، از بسیاری کارهای خیر، برنامه‌های مثبت و پاداش‌های الهی محروم می‌شوند، که کار این افراد برخلاف خواسته دین و اولیای الهی است. انسان باید به دنبال دوست‌یابی و یاری رساندن به آنان کوشا، و با شرکت در کارهای خیرشان انس و الفت خود را ثابت نماید. تنها زیستن، کار افراد بی‌مهر و عاطفه و خالی از محبت و مهربانی است.

سفر حج، سفر بسیار مهمی است و زائر نباید در این سفر از همسفران کناره‌گیری کند و تنها بنشیند و تنها به زیارت و انجام مناسک مبادرت ورزد.

زائر با انس و الفت گرفتن با همسفران به ارزش‌های دیگران آگاه می‌شود، و اگر خود، فاقد آن ارزش‌هاست، آنها را در فرصت عظیم سفر حج در خود تجلی می‌دهد؛ زائر با الفت و مؤانست با دیگران به عیوب خود واقف می‌شود و درصدد برطرف کردن آن برمی‌آید.

درباره انس گرفتن و الفت با دیگران، روایات بسیار مهمی از اهل بیت عصمت و طهارت: نقل شده است؛ از جمله رسول خدا (ص) فرموده:

ادب و آداب زائر، ص: 53

«المؤمنُ أَلِفٌ مألوفٌ»؛ «1»

«مؤمن انس می‌گیرد، و دیگران [به آسانی] با او انس برقرار می‌کنند».

با دقت در روایت فوق درمی‌یابیم که آن حضرت، انس گرفتن و الفت برقرار کردن را، از ویژگی‌های مؤمن می‌داند. در جایی دیگر پیامبر (ص) فرموده:

فردای قیامت نزدیکترین شما به من، کسی است که خوش خوتر و به مردم نزدیکتر باشد. «2» امیرمؤمنان علی (ع) نیز می‌فرماید:

«طُوبَى لِمَنْ يَأْلَفُ النَّاسَ وَ يَأْتِي لِقَوْنَهُ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ»؛ «3»

«خوش به حال آن که در راه طاعت و عبادت خدا، با مردم انس گیرد و مردم نیز با او الفت برقرار کنند».

با توجه به کلام امیرمؤمنان (ع) این انس و الفت باید انس و الفتی مثبت باشد؛ انس و الفتی که بر محور طاعت حق و عبادت باشد. بنابراین الفت با کسانی که انسان را به سوی معصیت سوق دهند و از او مجرم و خطاکار بسازند، ممنوع و کاری نامشروع و سبب خرابی دنیا و آخرت انسان می‌شود.

(1). مستدرک الوسائل، ج 8، ص 450.

(2). میزان الحکمه، ج 1، ص 170.

(3). همان.

ادب و آداب زائر، ص: 54

17. استفاده از تجارب دیگران

زائر خانه خدا باید بداند که اهل کاروان را افراد و اشخاصی با پیشه‌های گوناگون تشکیل می‌دهند و هرکدام نسبت به عمر و شغلشان دارای تجارب گوناگون هستند و در آنان، مجموعه‌ای از دانش‌ها و هنرها جمع است. این سفر، فرصت بسیار مغتنمی است که از تجارب همسفران می‌تواند برای رشد روحی، تعالی روانی و تکمیل ادب خود استفاده کند.

در شعری که منسوب به حضرت علی (ع) است، برای «سفر» پنج فایده برشمرده شده است:

«از وطن خود برای به دست آوردن برتری‌ها و ارزش‌ها، دوری‌گزینید و مسافرت کنید؛ چرا که در سفر، پنج فایده نصیب شما می‌شود:

برطرف شدن غم و غصه، کسب معیشت، اندوختن دانش، آراسته شدن به آداب مثبت، و به دست آوردن همنشین بزرگوار». «1»

18. بهره‌گیری از یافته‌های اهل خرد

زائر در این سفر معنوی، توفیق دیدار عاقلان و خردمندان را می‌یابد که از عقل پخته و خرد تجربی

(1). تَعَزَّبَ عَنِ الْأَوْطَانِ فِي طَلَبِ الْعُلَى وَسَافَرَ فِي الْأَسْفَارِ خَمْسَ فَوَائِدَ تَفْرُجُ هَمَّ وَاکْتِسَابِ مَعِيشَةٍ وَعِلْمٍ وَآدَابٍ وَصَحْبَةٍ

ماجد

ادب و آداب زائر، ص: 55

برخوردارند؛ چه در کاروان و چه در مجالس و محافل علمی که در مدینه و مکه تشکیل می‌شود.

گاهی در میان عاقلان و خردمندان، کسانی یافت می‌شوند که عمر خود را با تحصیل، مطالعه و سفرهای گوناگون علمی سپری کرده و به یافته‌های جدید و پرقیمتی دست یافته‌اند و چه بسا زائر با بهره‌جستن از آن یافته‌ها، پس از بازگشت به وطن، منشأ تحولی عظیم و فوق‌العاده در کشور و ملت گردد. پس، از دست دادن فرصت‌ها بسیار ناپسند است و انسان عاقل نباید با دست خالی به وطن بازگردد!

زائر اگر عقل خود را با عقول پخته و خردهای تجربه دیده گره بزند، عقلش رشد پیدا می‌کند و از اندوخته‌های پرقیمت دیگران بهره‌مند می‌شود، و به فرموده امیرمؤمنان (ع) عقل تجربی پیدا می‌کند:

«الْعُقْلُ عَقْلَانِ عَقْلُ الطَّبْعِ وَ عَقْلُ التَّجْرِيبِ وَكِلَاهُمَا يُؤَدِّي إِلَى الْمَنْفَعَةِ»؛ «1»

«عقل دو گونه است، عقل ذاتی و طبیعی و عقل تجربی و هر دوی آنها سودمندند».

و در روایت دیگری می‌فرماید:

«الْعَاقِلُ مَنْ وَعَظَّتْهُ التَّجَارِبُ»؛ «2»

---

(1). میزان الحکمه، ج 8، ص 3890.

(2). همان.

ادب و آداب زائر، ص: 56

«عاقل و خردمند، کسی است که تجربه‌ها، او را پند آموزد».

19. دوری از فرومایگان

در بین خانواده و اقوام و خویشان و نیز در جامعه، گاهی افرادی هستند که متأسفانه فرومایه و پست‌اند و برای نجات خود از این حالت شیطانی، اقدامی نمی‌کنند؛ نه از تجربه‌های با ارزش دیگران استفاده می‌کنند و نه در مجالس وعظ و نصیحت حاضر می‌شوند و نه با خردمندان و عالمان همنشین می‌گردند.

گاهی چنین افرادی در سفر حج همسفر انسان می‌شوند. زائر باید از رفت و آمد و همنشینی با آنان پرهیز کند تا از زیان و شرّ آنان، در امان بماند. اگر با یکی از آنان هم‌اتاق شود و جابه جایی برای کاروان امکان‌پذیر نباشد، با حوصله و متانت، حلم و بردباری صبر کند تا این سفر به پایان برسد. از حضرت رضا (ع) درباره نشانه فرومایگی پرسیدند، حضرت در پاسخ فرمود:

«مَنْ كَانَ لَهُ شَيْءٌ يُلْهِبُهُ عَنِ اللَّهِ»؛ «1»

«کسی که چیزی داشته باشد و آن چیز او را از یاد خدا بازدارد».

غفلت از یاد حق و دوری از بندگی و اطاعت خدا،

---

(1). تحف العقول، ص 442.

ادب و آداب زائر، ص: 57

از نشانه‌های افراد فرومایه است؛ اهل‌بیت: مردم را از دوستی، معاشرت و نشست و برخاست با فرومایگان نهی کرده‌اند.

امیرمؤمنان (ع) می فرماید:

«اِحْدَرُوا السَّفَلَهَ فَاِنَّ السَّفَلَهَ مَنْ لَا يَخَافُ اللّٰهَ عَزَّوَجَلَّ وَ فِيهِمْ قَتْلَةُ الْاَنْبِيَاءِ وَ فِيهِمْ اَعْدَاؤُنَا»؛ «1»

«از مردم فرومایه بپرهیزید و از معاشرت با آنان دوری کنید؛ زیرا فرومایه از خدا بیم ندارد. قاتلان پیامبران و دشمنان ما از این گروه‌اند».

شیخ صدوق، این شخصیت بزرگ و روایت‌شناس، در کتاب پرقیمت من لایحضره الفقیه می نویسد:

درباره معنای فرومایه، اخبار گوناگونی آمده است:

در بعضی از روایات، فرومایه به کسی اطلاق شده که طنبور «2» می نوازد؛ در برخی دیگر، آمده که فرومایه کسی است که اگر به او خوبی کنی، خوشحال نمی شود و اگر بدی کنی، ناراحت نمی گردد، و نیز به کسی اطلاق شده که به ناحق و بدون شایستگی، ادعای امامت و پیشوایی کند. و در روایتی از امام صادق (ع) به کسی گفته شده که شراب می نوشد ... همه اینها، اوصاف شخص فرومایه است، و هرکس یکی یا همه آنها را داشته باشد، باید از رفاقت و همنشینی با او دوری گزید.

(1). بحارالانوار، ج 10، ص 114.

(2). طنبور؛ کمانچه، از سازهای زهی است.

ادب و آداب زائر، ص: 58

20. مشورت با دیگران

خودکامگی در تصمیم، استبداد رأی و نظر، و خود را در همه امور دانا و متخصص دانستن، کاری است که انسان را دچار زیان‌های سنگین و عواقب سوء و گاهی خسارت‌های جبران‌ناپذیر می کند.

مشورت با دیگران به ویژه با اهل تجربه و خردمندان و نظرخواهی از اندیشمندان، کاری پسندیده و عملی مورد رضایت حق است.

مشورت با دیگران از چنان ارزش و اعتباری برخوردار است که خدای مهربان در قرآن به پیامبرش فرمان می‌دهد تا در کارها با مردم روشن ضمیر و اهل تجربه مشورت کند؛ با این که می‌داند پیامبر (ص) عاقل‌ترین انسان‌هاست. «1» ارزش مشورت به اندازه‌ای است که از صد و چهارده سوره قرآن، یکی از آنها شورا (مشورت) نام‌گذاری شده و در آن سوره، ویژگی‌های اهل ایمان را به این صورت بازگو می‌کند:

توکل و اعتماد بر خدا، اجتناب و دوری از گناهان کبیره و زشت‌کاری، عفو و گذشت به هنگام خشم، اطاعت از خدا و اجابت دعوت حق، به پا داشتن نماز،

---

(1). آل عمران / 159.

ادب و آداب زائر، ص: 59

مشورت در کارها، انفاق در راه خدا از آنچه روزی آنان شده، یاری خواستن از مؤمنان و هم‌کیشان، هنگامی که در معرض ظلم و ستم واقع می‌شوند، اجتناب از یاری خواستن از بیگانگان و ...

امیرمؤمنان (ع) می‌فرماید:

هنگامی که پیامبر (ص) مرا برای تبلیغ اسلام به یمن فرستاد، به من فرمود:

«يَا عَلِيُّ مَا حَازَ مِنْ اسْتِخَارَ وَ لَا نَدِمَ مِنْ اسْتِشَارَ»؛ «1»

«ای علی! کسی که از خدا درخواست خیر و خوبی کرد، سرگردان نشد و کسی که با دیگران در کارهایش به مشورت نشست، پشیمان نگشت.»

زائر، به‌ویژه کسی که سفر اول اوست، باید با اهل خرد و آنانی که در این سفر چند پیراهن بیش از او پاره کرده‌اند، درباره صرف عمر گران‌بهایش و رفت و آمدش به حرم‌های مدینه و مکه و درباره بهره‌برداری بیش از پیش مشورت کند، تا به عبادتی کامل و زیارتی جامع و مناسبی قابل قبول دست یابد؛ چرا که ممکن است این سفر، اولین و آخرین سفر حجش باشد و دیگر بار، هرگز اتفاق نیفتد!

اما همان‌گونه که اشاره شد، با خردمندان و دلسوزان

(1). امالی، طوسی، ص 136.

ادب و آداب زائر، ص: 60

باید مشورت کرد؛ نه با همه کس! مشورت با برخی، انسان را دچار زیان و محرومیت از فیوضات الهی می کند.

رسول خدا (ص) به امیرمؤمنان (ع) می فرمود:

«لَا تُشَاوِرْ جَبَانًا فَإِنَّهُ يُصَيِّقُ عَلَيْكَ الْمَخْرَجَ وَ لَا تُشَاوِرِ الْبَحِيلَ فَإِنَّهُ يَقْضِرُ بِكَ عَنْ غَايَتِكَ وَ لَا تُشَاوِرْ حَرِيصًا فَإِنَّهُ يُزَيِّنُ لَكَ شَرَّهَا»؛ «1»

«با ترسو مشورت مکن؛ زیرا او راه حل مشکلات را بر تو تنگ می کند، با بخیل مشورت نداشته باش؛ زیرا تو را از هدف مثبتت باز می دارد، با حریص به مشورت منشین؛ زیرا او طمع و آز را در نظرت نیکو جلوه می دهد».

حضرت صادق (ع) می فرماید:

«شَاوِرْ فِي أَمْرِكَ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»؛ «2»

«در کارهای خود با کسانی مشورت کن که از عظمت خدای عزوجل در هراس اند».

21. گفت وگوهای سازنده

زائر در طول سفر به دور از غوغای زندگی و امور خسته کننده، در گردونه فرصتی با ارزش و فراغتی ملکوتی قرار می گیرد؛ بنابراین بر او لازم است که بخشی از آن فرصت را هزینه گفت وگویی دینی، تربیتی، علمی و

(1). علل الشرایع، ص 559.

(2). بحار الانوار، ج 75، ص 261.

ادب و آداب زائر، ص: 61

اخلاقی با اهل فن کند. به ویژه سؤالاتی را که در زمینه عقاید، احکام، حلال و حرام و دنیا و آخرت دارد، با اهلش در میان گذاشته، از این طریق خود را به دانش دینی و آگاهی لازم در جهت تأمین سعادت دنیا و آخرتش بیاراید.

اسلام، تشکیل چنین محافل علمی و استفاده از دانش عالم را- گرچه میان دو نفر باشد- از اعظم عبادات شمرده و موجب پاداش بی‌نهایت، کلید درهای بهشت، ضامن سعادت دنیا و آخرت انسان و سبب تحولات روحی و اخلاقی دانسته است.

از امیرمؤمنان (ع) روایت شده:

«أَيُّهَا النَّاسُ، طُوبَى لِمَنْ شَعَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ غُيُوبِ النَّاسِ وَ تَوَاضَعَ مِنْ غَيْرِ مَنْقَصَةٍ وَ جَالَسَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَ الرَّحْمَةَ وَ خَالَطَ أَهْلَ الدُّلَى وَ الْمَسْكَنَةِ وَ أَنْفَقَ مَالًا جَمَعَهُ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ؛ «1»

«ای مردم! خوشا به حال کسی که توجه به عیوب خودش، او را از پی‌گیری عیوب دیگران باز دارد، و بدون داشتن کمبود و نقص به فروتنی و خاکساری در جای خودش تن در دهد، و با اهل بصیرت و بینش همنشین شود، و با تهیدستان و فقیران همزیستی و آمد و شد داشته باشد، و مالی

(1). بحار الانوار، ج 1، ص 156.

ادب و آداب زائر، ص: 62

را که از راه حلال و بدون معصیت به دست آورده، در راه حق هزینه کند».

امام رضا (ع) نیز می‌فرماید:

«مَنْ جَلَسَ بِجِلْسَاءٍ يُحْيَا فِيهِ أَمْرًا لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ؛ «1»

«کسی که در جلسه‌ای شرکت کند و در آن جلسه [فقه و حلال و حرام و] احکام ما را با بحث و گفت‌وگو به پا دارد روزی که دلها می‌میرند، قلب او نخواهد مرد».

پیشوای ششم امام صادق (ع) به داود بن سرحان فرمود:

«يَا دَاوُدُ أُبَلِّغُ مَوَالِيَّ عَنِّي السَّلَامَ وَ أَنِّي أَقُولُ رَحِمَ اللّٰهُ عَبْدًا اجْتَمَعَ مَعَ آخَرَ فَتَدَاكَّرَا أَمْرَنَا فَإِنَّ ثَالِثَهُمَا مَلَكٌ يَسْتَعْفِرُ لَهُمَا وَ مَا اجْتَمَعَ اثْنَانِ عَلَى ذِكْرِنَا إِلَّا بَاهَى اللّٰهُ تَعَالَى بِهِمَا الْمَلَائِكَةَ فَإِنْ اجْتَمَعْتُمْ فَاسْتَعْلُوا بِالذِّكْرِ فَإِنَّ فِي اجْتِمَاعِكُمْ وَ مَذَاكِرَتِكُمْ إِحْيَاءَنَا وَ خَيْرُ النَّاسِ بَعْدَنَا مَنْ ذَاكَرَ بِأَمْرِنَا وَ دَعَا إِلَى ذِكْرِنَا»؛ «2»

«ای داود! به دوستانم از جانب من سلام برسان و بگو این گفته من است: خدا رحمت کند بنده‌ای را که با دیگری می‌نشیند و از فرهنگ و فقه و علوم

(1). بحار الانوار، ج 1، ص 156.

(2). همان، ص 157؛ امالی، طوسی، ص 228.

ادب و آداب زائر، ص: 63

ماگفت‌وگو می‌کند. یقیناً سومین نفر آنان فرشته‌ای است که برای آن دو نفر طلب آمرزش می‌کند. و هرگاه دو نفر درباره فرهنگ ماگفت‌وگو کنند، خداوند با آن دو نفر به فرشتگان مباحثات می‌کند؛ پس هنگامی که در امور الهی اجتماع کردید، به پرسش و پاسخ‌های مسائل تربیتی مشغول شوید؛ زیرا در اجتماع و گفت‌وگوی شما، زنده کردن یاد و مکتب ماست، و بهترین مردم پس از ما، کسی است که درباره امور ماگفت‌وگو کند و مردم را به یاد ما دعوت کند.

رسول خدا (ص) در حدیثی زیبا فرموده:

«الْمُتَّقُونَ سَادَةٌ وَ الْفُقَهَاءُ قَادَةٌ وَ الْجُلُوسُ إِلَيْهِمْ عِبَادَةٌ»؛ «1»

«اهل تقوا سرورند، فقیهان رهبرند، و نشستن نزد آنان [برای بهره‌گیری از بینش و دانششان] عبادت است.»

حضرت رضا (ع) از پدران‌ش از رسول خدا (ص) روایت می‌کند:

بُجَّاسَةُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ وَ النَّظَرُ إِلَى عَلِيٍّ (ع) عِبَادَةٌ وَ النَّظَرُ إِلَى النَّبِيِّ عِبَادَةٌ وَ النَّظَرُ إِلَى الْمُصْحَفِ عِبَادَةٌ وَ النَّظَرُ إِلَى الْوَالِدَيْنِ عِبَادَةٌ»؛ «2»

«نشستن با دانشمندان برای بهره‌گیری از علمشان،

(1). امالی، طوسی، ص 229.

(2) 2. بحار الانوار، ج 1، ص 160.

ادب و آداب زائر، ص: 64

و نگاه به علی (ع)، و چشم دوختن به کعبه، و نظر کردن به قرآن و نگاه به پدر و مادر عبادت است».

زائر عزیز با توجه به این روایات بسیار مهم که گوشه‌ای از روایات فراوان باب گفت‌وگوی علمی و دینی است، بخشی از فرصت خود را در سفر حج که دارای فراغت هستی هزینه گفت‌وگوی دینی و علمی و اخلاقی کن، تا بیش از پیش به کرامت و صدق و تربیت و آداب انسانی آراسته شوی، و ثواب و پاداش عظیمی برای آخرت خود ذخیره نمایی، و از این طریق رضایت حق و پیامبر و ائمه طاهرين را جلب کنی و به معنویت زیارت خود بیفزایی.

22. پندپذیری

انسان همواره نیازمند موعظه و پند است. موعظه و پند، غذای معنوی و ملکوتی است که باطن و روح انسان را پرورش می‌دهد و زمینه سعادت و خوشبختی را در دنیا و آخرت فراهم می‌کند.

پندپذیری، اخلاق صالحان و اولیاست. پندپذیری؛ یعنی این که انسان از هر حادثه، جریان و گفتار مناسبی عبرت بگیرد و آن تجربه را به کار بندد.

«پندپذیری»، مردی شراب‌خوار، عیاش و غافل چون «بشر حافی» را به گردونه دین، معرفت، عرفان، و توبه

ادب و آداب زائر، ص: 65

واقعی کشانید و او را تبدیل به یکی از اولیای خدا کرد.

فضیل عیاض که مردی راهزن، دزد و مجرم بود، با پند و اندرز به مقام والای انسانیت و اوج عرفان عملی رسید.

سدیدالدین حمصی، نخود فروشی از اهل ری بود که در اثر گوش شنوا داشتن در سن پنجاه سالگی به مدرسه علوم اسلامی رفت و تبدیل به عالمی فرهیخته، و فقیهی بزرگ، و نویسندehای توانا گردید.

و بالاخره سکاکی که چاقوسازی بی سواد، غریب و ناشناخته بود، به ادیبی بزرگ، و لغت شناسی کم نظیر تبدیل شد. «پندپذیری»، کافر را مسلمان، مشرک را مؤمن، بی خبر را آگاه، جاهل را عالم، متوقف را متحرک، مجرم را توبه کار و بی هنر را هنرمند می نماید.

حضرت جواد الائمه (ع) در روایتی بسیار مهم می فرماید:

«المؤمنُ يَخْتَالُ إِلَى تَوْفِيقِ مِنَ اللَّهِ، وَوَاعِظٌ مِنْ نَفْسِهِ، وَقَبُولٌ مِمَّنْ يَنْصَحُهُ»؛ «1»

«مؤمن به توفیقی از جانب خدا، و پند دهنده‌ای از درونش، و پذیرش پند و نصیحت از کسی که او را پند می دهد، نیازمند است».

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 195.

ادب و آداب زائر، ص: 66

23. الگوی عملی شدن برای دیگران

زائر، به ویژه زائری که علاقه مند به اهل بیت و شیعه است، باید برای دیگر زائران الگو باشد، و به گونه‌ای رفتار نماید که سایرین به اهل بیت علاقه مند شده، به مکتب امامان شیعه بگردند.

«شیعه» در مدینه و مکه باید سفیر امامان باشد و مردان با رفتار نیک و زنان با رعایت حجاب و عفت در حررها و بازارها معرفت شخصیت پیشوایان معصوم گردند.

عمرو بن سعید از یاران امام صادق (ع) بود و در شهری غیر از مدینه زندگی می کرد. روزی به آن حضرت گفت:

ای فرزند رسول خدا! من دیر به دیر، شما را زیارت می کنم، مرا پندی ده که آن را به کار بندم. حضرت فرمود:

تو را به خودداری از هرگناهی به خاطر خدا، و به پاکدامنی و کوشش در عبادت و کار خیر سفارش می کنم. بدان که اگر کوشش و فعالیت مثبت همراه پاکدامنی نباشد، سودی ندارد. «1»

24. ... در پریشان حالی و درماندگی!

در سفر حج، گاهی برای زائران پیش آمدهای ناگواری اتفاق می‌افتد؛ پیش آمدهایی از قبیل: گم کردن

(1). بحار الانوار، ج 70، ص 309.

ادب و آداب زائر، ص: 67

پول و گذرنامه، بیماری، احساس غربت، دلتنگی و ... در این گونه موارد بر زائران دیگر اخلاقاً واجب است که دوست زائر خود را تنها نگذارند و برای رفع مشکلات او اقدام نمایند، مثلاً در صورت گم شدن پولش، باحفظ کرامت او به یاری وی بشتابند و یا برای یافتن مدارکش اقدام کنند و در صورت بیماری برای علاجش به او کمک کرده، وی را به دکتر یا به بیمارستان برسانند و ... و بدین ترتیب از احساس غربت او کاسته، دلتنگی او را به هر صورت که می‌توانند برطرف کنند.

رسول خدا (ص) درباره رعایت حال و حقوق برادران دینی و لزوم یاری دادن به آنان و تنها نگذاشتن آنان در پیش آمدها می‌فرماید:

«الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَشْتِمُهُ مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ وَ مَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الْقِيَامَةِ وَ مَنْ سَرَّ مُسْلِمًا سَرَّهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»؛ «1»

«مسلمان، برادر مسلمان است؛ از این رو به او ستم نمی‌کند و او را دشنام نمی‌دهد. کسی که در مقام انجام حاجت برادر دینی‌اش برآید، خدا حاجت او را روا می‌کند و هرکس رنجی‌را از مسلمانی برطرف

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 301.

ادب و آداب زائر، ص: 68

کند، خدا رنجی از رنج‌های قیامت او را برطرف می‌نماید و هرکس مسلمانی را خوشحال کند، خداوند در روز قیامت او را خوشحال خواهد کرد».

25. پرهیز از احترام بی‌مورد

گاهی، افراد در برابر ثروتمندان و صاحب‌منصبان به خاطر ثروت، قدرت و ریاستشان تواضع و فروتنی می‌کنند، و نسبت به آنان کرنش می‌نمایند؛ در حالی که مسلمان باید کرامت و ارزش خود را حفظ کند و جز در برابر خدا و اولیای او و اهل ایمان تواضع ننماید.

زائر باید توجه داشته باشد که در حرم امن الهی همه یکسان و برابرند؛ منصب و قدرت و ثروت، مطرح نیست و نباید ثروت ثروتمند و منصب اهل منصب برای زائر حق مطرح باشد. زائر باید با این گونه افراد- که احتمالاً در کاروان یا در اتاق او هستند- به صورتی متعارف و مورد پسند اسلام رفتار کند و از احترام بی‌جا نسبت به این گونه افراد پرهیزد.

امیرمؤمنان (ع) درباره تواضع و احترام بی‌جا می‌فرماید:

«مَنْ أُنِيَ غَنِيًّا فَتَوَاضَعَ لَهُ لِغِنَاهُ ذَهَبَ نُفُوسًا دِينِهِ»؛ «1»

(1). نَحْجُ الْبَلَاغَةَ، حِكْمَتُ 228.

ادب و آداب زائر، ص: 69

«هرکه نزد توانگری رود و به خاطر ثروت و توانگری‌اش در برابر او فروتنی کند، دو سوم دینش نابود می‌شود».

و نیز آن حضرت فرموده:

«مَا أَحْسَنَ تَوَاضُعِ الْأَغْنِيَاءِ لِلْفُقَرَاءِ طَلَبًا لِمَا عِنْدَ اللَّهِ، وَأَحْسَنَ مِنْهُ تِيَةُ الْفُقَرَاءِ عَلَى الْأَغْنِيَاءِ اتِّكَالًا عَلَى اللَّهِ»؛ «1»

«چه نیکوست تواضع ثروتمندان در برابر تهیدستان به نیت رسیدن به پاداش و رحمت حق، و نیکوتر از آن بی‌اعتنایی فقیران در برابر ثروتمندان به خاطر اعتماد به خدا».

زائر برای حفظ اخلاق کریمه، بهتر است با کسانی که در اخلاق از او برتر و یا هم سطح او هستند، معاشرت و نشست و برخاست کند، و تا جایی که می‌تواند، ثروتمندان و صاحبان دولت و منصب را با زبانی خوش و رفتاری نرم به حقایق دینی و به عدالت و مروّت دعوت کند، و از راهنمایی آنان برای هزینه کردن ثروتشان در راه خدا، و استفاده کردن از منصبشان برای حلّ مشکلات مردم دریغ نرزد.

26. رعایت حقوق متعارف

بر زائر لازم است که نام و شهرت همسفران، و به ویژه

(1). نَحْجُ الْبَلَاغَةَ، حِکْمَت 406.

ادب و آداب زائر، ص: 70

هم اتاقي‌ها را بپرسد و به ذهن بسپارد، و هنگام صدا کردن آنان با صدای آهسته و با شکلی محترمانه و با رعایت ادب اسلامی آنان را صدا بزند. همچنین حدود شرعی را در گفتار خود نسبت به همسفران مراعات نماید و از بی‌پروایی و بی‌احترامی نسبت به میهمانان خداوند در گفتار و رفتار پرهیز نماید؛ زیرا رفتار و سخن نیک و رعایت ادب در کلام، سبب جلب محبت دیگران به انسان است.

زائر باید به هم‌اتاقی‌اش احترام کند، و در نشست و برخاست ادب را رعایت نماید و نسبت به هم‌کاروانیان لطف و محبت بورزد.

اما همه اینها به این معنا نیست که اصلاً شوخی و مزاح نکنند و همواره خشک و جدی برخورد نمایند؛ بلکه تا جایی که به شخصیت خود و اطرافیان لطمه نخورد، خنده و شوخی لازم است.

رسول گرامی اسلام (ص) درباره مزاح و مدارای با همگان و خنده می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُؤَاخِذُ الْمَزَاحَ الصَّادِقَ فِي مَزَاحِهِ»؛ «1»

«خداوند، انسان شوخ طبع را که در مزاح و شوخی‌اش اهل صدق باشد [و به قصد آزار مؤمن و مسلمانی شوخی نکند] مؤاخذه نمی‌کند».

اما باید توجه داشت که شوخی بی‌جا و خنده بسیار،

(1). کنز العمال، ج 3، ص 649.

ادب و آداب زائر، ص: 71

از ارزش فرد می‌کاهد و دیگران را بر او دلیر می‌کند. «1»

27. تماس با بستگان نزدیک

ممکن است بعضی از اقوام زائر با کاروانی دیگر به سفر حج مشرف شده باشند؛ از این رو خوب است به عنوان «صله رحم» به ملاقات هم بروند و احوال یکدیگر را بپرسند و چنانچه گرفتاری دارند، آن را برطرف نمایند.

رسول خدا (ص) می‌فرماید:

«أوصى الشَّاهِدَ مِنْ أُمَّتِي وَالْغَائِبَ مِنْهُمْ وَ مَنْ فِي أَصْلَابِ الرِّجَالِ وَ أَرْحَامِ النِّسَاءِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَنْ يَصِلَ الرَّحِمَ وَ إِنْ كَانَتْ مِنْهُ عَلَى مَسِيرِهِ سَنَةٌ فَإِنَّ ذَلِكَ مِنَ الدِّينِ»؛ «2»

«به حاضر و غایب از امتم و آنان که تا روز قیامت در صلب مردان و رحم زنان هستند، سفارش می‌کنم که صله رحم انجام دهند اگرچه مسیر یکسال راه باشد، چرا که صله رحم، از دین است.»

و نیز آن حضرت فرمود:

«مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرَ أَنْ يُعَجَّلَ اللَّهُ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا مَعَ مَا ادَّخَرَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْبُعْيِ وَ قَطِيعَةِ الرَّحِمِ»؛ «3»

(1). ر. ک: وسائل الشیعه، ج 8، ص 478؛ نهج الفصاحه، ص 425.

(2). مشکاه الانوار، ص 287.

(3). همان، ص 287 و 288.

ادب و آداب زائر، ص: 72

«گناهی از تجاوز و قطع رحم سزاوارتر نیست که خدا نسبت به عقوبتش در دنیا شتاب کند، علاوه بر عذابی که در آخرت ذخیره می‌شود.»

بنابراین با توجه به اهمیت روایات فراوانی که درباره صلّه رحم آمده، خوب است انسان - چه در شهر و دیار خود و چه در سفر معنوی حج - به این مهم بپردازد و موجبات رضایت خداوند را بیش از پیش فراهم آورد.

28. رعایت مسائل اخلاقی

بر زائر لازم است که در طول سفر نسبت به همگان، به ویژه نسبت به هم‌اتاقی‌هایش مسائل عالی اخلاقی را - که هرکدام راهی به سوی رحمت خداست - مراعات کند؛ پاره‌ای از این مسائل عبارت‌است از: اجتناب از گفت‌وگوها و بحث‌های بیهوده، و مسائلی که سودی برای طرفین ندارد، و چه بسا سبب رنجش و دل‌تنگی و کینه‌گردد، حفظ حریم طرف، پرهیز از سخن‌های زشت و ناروا و ...

رسول گرامی اسلام (ص) می‌فرماید:

«أَعْظَمُ النَّاسِ قَدْرًا مَنْ تَرَكَ مَا لَا يَعْْنِيهِ»؛ «1»

«با ارزش‌ترین مردم کسی است که هرچیز بیهوده را ترک کند [و هرگز وارد آن نگردد]».

(1). امالی، شیخ صدوق، ص 28.

ادب و آداب زائر، ص: 73

امیرمؤمنان علی (ع) نیز می‌فرماید:

«دَعُوا الْفُضُولَ يُجَانِبِكُمُ السُّفَهَاءَ»؛ «1»

«گفتار و کردار بیهوده و بی‌معنا را واگذارید تا سبک مغزان از شما دوری نمایند».

و نیز آن حضرت در جایی دیگر می‌فرماید:

«رُبَّ لَعْوٍ يَجْلِبُ شَرًّا»؛ «2»

«بسا گفتار بیهوده و کردار سبک و بی‌معنا که شرّ و زبانی به دنبال دارد».

یکی از خصلت‌های نیکو نسبت به همسفران و به خصوص به هم‌اتاقی‌ها، ابراز دوستی و محبت است؛ چرا که اظهار دوستی و محبت، سبب جلب محبت و دوستی دیگران نسبت به انسان می‌شود. درجای‌جای کتاب آسمانی ما، خداوند دوستی و محبتش را به مؤمنان، صابران، متقیان، متوکلان، محسنان، تائبان، پاکان و عادلان ابراز کرده است، از جمله در آیات زیر:

(فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ) «3»؛ (وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ) «4»؛ (فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ) «5»؛ (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ) «6»؛ (وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) «7»؛ (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ)

(1). بحار الانوار، ج 78، ص 53.

(2). غرر الحکم، ص 5290.

(3). مائده/ 54.

(4). آل عمران/ 146.

(5). همان/ 76.

(6). همان/ 159.

(7). آل عمران/ 134.

ادب و آداب زائر، ص: 74

(وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) «1»؛ (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) «2».

بنابراین زائر باید از آیه‌های نورانی «قرآن» سرمشق گرفته، نسبت به همسفرانش - که اهل ایمان و مهمان خدا هستند - دوستی و محبتش را اظهار نماید.

زائر باید نسبت به دوستانش بهترین دوست باشد تا مبادا در محیط امن الهی به فرموده امیرمؤمنان، موجب سلب آسایش دوستان خود گردد.

امام علی (ع) در روایتی می‌فرماید:

«شَرُّ الْإِخْوَانِ مَنْ تَكَلَّفَ لَهُ»؛ «3»

«بدترین برادران، کسی است که باعث زحمت و تکلف [دیگران] گردد».

نرم و آهسته سخن گفتن و گزیده گویی، از دستوره‌های بسیار مهم اسلام است که مراعاتش بر همگان واجب اخلاقی است.

زائری که برای جلب رضایت حق و یاری دادن به میهمانان الهی، و کمک به همسفران و هم اتاقی‌ها به خدمت برمی‌خیزد، لازم است خدمت خود را هرچند بزرگ باشد، کوچک و ناچیز انگارد، و در مقابل، خدمت دیگران را هرچند اندک و کم باشد، بزرگ بشمارد و آن

---

(1). بقره/ 222.

(2). آل عمران/ 134.

(3). میزان الحکمه، ج 11، ص 523.

ادب و آداب زائر، ص: 75

را جبران نماید. و از منت گذاشتن به افراد به خاطر خدمتی که به آنان نموده، جداً پرهیزد، که منت‌گذاری به قول قرآن مجید یقیناً سبب باطل شدن عمل و محرومیت خادم از رحمت و فضل خدا می‌شود.

29. گریز از مواضع تهمت

بر مؤمن واجب است در هر حال و هرکجا، و در هر شرایطی که ممکن است سبب ایجاد تهمت گردد و به آبرویش زیان برسد، اجتناب نماید.

از امیرمؤمنان (ع) روایت شده:

«مَنْ وَضَعَ نَفْسَهُ مَوَاضِعَ التُّهْمَةِ فَلَا يُلُومَنَّ مَنْ أَسَاءَ بِهِ الظَّنَّ»؛ «1»

«کسی که خود را به دست خود در مواضع تهمت قرار می‌دهد، نباید آن را که به او سوء ظن می‌برد، سرزنش کند».

حضرت صادق (ع) می‌فرماید:

«مَنْ دَخَلَ مَوْضِعاً مِنْ مَوَاضِعِ التُّهْمَةِ فَأُتِيَمْ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ»؛ «2»

«کسی که وارد بر جاهایی از موارد تهمت شود، و در میان مردم متهم گردد، باید خودش را سرزنش کند».

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 211 و 212.

(2). همان.

ادب و آداب زائر، ص: 76

زائر بزرگواری که در کاروان و در رفت و آمدها و گفت‌وگو با دیگران در معرض دید و توجه آشنایان، دوستان و اهل کاروان است، باید به گونه‌ای رفتار کند که از موارد اتهام دور باشد؛ و کاری نکند که مورد تهمت قرار گیرد؛ زیرا حفظ آبرو و شخصیت در درجه اول، بر خود شخص واجب است و سپس بر دیگران.

از طرفی نیز همه مردم و اهل کاروان در طول سفر حج - که بالاترین سفر معنوی است - باید توجه داشته باشند که تهمت زدن به اهل ایمان و به کسی که ادعای مسلمانی دارد، از گناهان بزرگ شمرده می‌شود و عقوبت آن در قیامت بسیار سنگین است.

از امام صادق (ع) روایت شده:

«مَنْ بَهَتَ مُؤْمِناً أَوْ مُؤْمِنَةً بِمَا لَيْسَ فِيهِ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي طِينَةِ خَبَالٍ حَتَّى يَخْرُجَ بِمَا قَالَ قُلْتُ وَ مَا طِينَةُ الْخَبَالِ قَالَ صَدِيدٌ يَخْرُجُ مِنْ فُرُوجِ الْمَوْمِسَاتِ» یعنی الزَّوَانِي؛ «1»

«کسی که به مردی مؤمن یا زنی مؤمنه تهمت بزند، و آنچه از زشتی و گناه در او نیست بر او ببندد، خدا در قیامت او را در «طینه خبال» برمی‌انگیزد، تا آنچه را گفته ثابت کند. راوی می‌گوید که به حضرت گفتم: «طینه خبال»

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 544.

ادب و آداب زائر، ص: 77

چیست؟ حضرت فرمود: چرك و خونی که از بدن زنان زناکار خارج می شود!

امیرمؤمنان (ع) از رسول خدا (ص) روایت می کند:

«مَنْ بَهَتْ مُؤْمِنًا أَوْ مُؤْمِنَةً أَوْ قَالَ فِيهِ مَا لَيْسَ فِيهِ أَقَامَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى تَلٍّ مِنْ نَارٍ حَتَّى يُخْرَجَ بِمَا قَالَ فِيهِ»؛ «1»

«کسی که به مرد و زن مؤمنی تهمت بزند، و از آنچه در او نیست، سخن بگوید، خدا او را در قیامت در تلی از آتش نگه می دارد تا آنچه را درباره مؤمن و مؤمنه گفته ثابت کند».

رسول خدا (ص) می فرماید:

«إِيَّاكُمْ وَ الظَّلَّ فَإِنَّهُ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ»؛ «2»

«از بدگمانی درباره همه بپرهیزید؛ زیرا بدگمانی، دروغترین سخن هاست».

30. احترام به نظر صاحب نظران

زائر در این سفر - که از زیباترین عرصه های معنوی است - باید توجه داشته باشد که بالاترین و برترین صاحب نظر، خداوند است و سپس پیامبران به ویژه پیامبر عزیز اسلام (ص) و ائمه معصومین: و پس از آنان، فقهای عظام و دین شناسان و عارفان به معارف حق و حقیقت و

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 546.

(2). مستدرک الوسائل، ج 9، ص 147.

ادب و آداب زائر، ص: 78

دارندگان تجربه‌های مفید!

بنابراین باید با کمال انصاف و به دور از هرگونه تکبر، به نظر این صاحب نظران که جز مصلحت انسان و سعادت دنیا و آخرت او را نمی‌خواهند، احترام گذارده و نظر آنان را پذیرفته و در همه امور به کار بست.

اگر زائری از زائر دیگر نسبت به مناسک، یا مطلبی که در زندگی کاربرد دارد، یا خرید سوغاتی برای اهل و عیالش راهنمایی خواست، با کمال محبت و حوصله او را راهنمایی کند.

زائر در طول سفر به کسانی به عنوان مددکار برخورد می‌کند که از طرف ایران برای خدمت به حجاج به کار گرفته شده‌اند و آموزش‌های لازم را در وطن دیده‌اند، و هدف و نیتی جز خدمت خالصانه و مدد رساندن عاشقانه به زائر ندارند؛ بنابراین باید با مددکاران همکاری کرده، از راهنمایی آنان استفاده نماید و از مخالفت با ارشاد آنان بپرهیزد.

31. عیادت از بیمار

هوای عربستان و تراکم جمعیت زائران از کشورهای مختلف، و عدم رعایت مسائل بهداشتی، زمینه‌بیماری بعضی از زائرانی است که از مصونیت کمتری برخوردارند.

چنانچه همسفر و زائری خدای ناخواسته بیمار شد،

ادب و آداب زائر، ص: 79

وظیفه اخلاقی و شرعی دوستان و آشنایانش این است که به هر صورت ممکن، زمینه درمان او را فراهم کنند، و وی را در آن دیار غربت در اتاق، یا بیمارستان تنها نگذارند.

عیادت از بیمار در هر کجا که باشد، ثواب دارد و اسلام بر آن اصرار و پافشاری نموده است.

معاویه بن وهب که از راویان برجسته شیعه و مورد لطف و محبت اولیای دین بوده، می‌گوید:

به حضرت صادق (ع) گفتم:

ما با قوم خود و دوستانمان میان مردم چگونه رفتار کنیم؟

حضرت فرمود:

امانتشان را به آنان بازگردانید، به نفع یا به زیانشان به حق شهادت دهید، بیمارانشان را عیادت کنید و به تشییع جنازه آنان حاضر شوید. «1»

32. پرهیز از هدر دادن وقت

برخی از زائران در سفری که ممکن است دیگر تکرار نشود، وقت گران‌بهای خود را به شب‌نشینی‌های بی‌مورد در اتاق‌ها و بخصوص در مشاهد مشرفه و بویژه در مسجدالحرام می‌گذرانند. درست است که حتی نشستن در مسجدالحرام و نگاه به کعبه ثواب دارد، اما چرا با

(1). کافی، ج 2، ص 635.

ادب و آداب زائر، ص: 80

قرائت قرآن و ذکر خدا همراه نباشد؟

آخر این عمر گران مایه، بهایی دارد

گوهر وقت بدین خیرگی از دست مده

باید افروخت چراغی که ضیایی دارد

همیزم سوخته شمع ره و منزل نشود

آنکه چون پیرخرد راهنمایی دارد «1»

صرف باطل نکند عمرگرمی پروین

آیه الله مامقانی جز در روز عاشورا، درس و مطالعه و نوشتن را تعطیل نمی‌کرد و علامه امینی در شبانه روز 17 ساعت به مطالعه و نوشتن می‌پرداخت تا کتاب «الغدیر» را به جهان عرضه کرد.

خواجه نصیرالدین طوسی پس از حملات مغول که جز کشتن و ویران کردن و سوزاندن کاری نداشتند - عمرش را برای نجات کشور، تعلیم و تعلم، تألیف و تصنیف، ساختن رصدخانه مراغه و به وجود آوردن کتابخانه‌ای حاوی چهارصد هزار جلد کتاب علمی سپری کرد.

هرکسی که بهره‌ای از عمرش برده، تلاشی مستمر و پیگیر داشته و اوقات خود را به بطالت نگذرانده است.

پس ای زائر محترم! حدود يك ماه در مدینه و مكه

(1). پروین اعتصامی.

ادب و آداب زائر، ص: 81

هستی؛ باید از این وقت محدود، بهره نامحدود ببری و از این فرصت اندك، تجارتي بسیار سودمند نصیب خود سازی و بدانی که فردای قیامت در برابر لحظه لحظه عمر و حتی برای هر نفسی که کشیده‌ای و نسبت به هر نعمتی که در اختیارت قراردادند، مسئول خواهی بود و مورد بازپرسی!

33. تشییع جنازه

اگر زائری در طول سفر به جوار رحمت حق برود، بر زائران کاروان و دیگر کاروان‌ها لازم است در تشییع جنازه او شرکت کنند، و در مراسم حاضر شده، با مصیبت دیدگان اظهار همدردی نمایند، و به هر صورتی که ممکن است از غم آنان بکاهند؛ چرا که به قول سعدی:

چو عضوی به درد آورد روزگار دگرعضوها را نماند

قرار

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش ز يك

گوهرند

34. شرکت در جلسات

معمولاً با هر کاروانی به تناسب تعداد افرادش، يك یا دو روحانی همراه می‌شود که وظیفه آموزش مناسك حج و رفع ایراد و اشکال زائران را برعهده دارند و در این راستا، جلساتی برگزار می‌کنند.

لازم است که زائران جهت فراگیری مسائل در آن جلسات حاضر شوند، و با گوش جان مسائل حج را بشنوند

ادب و آداب زائر، ص: 82

و بدانند که اگر در این جلسات پربهره حضور نیابند و به خاطر ندانستن مسأله‌ای، به خصوص در رابطه با ارکان حج اشتباهی از آنان سرزند، به اصل حج‌شان لطمه وارد می‌شود، از این رو لازم است با ارتباط با روحانی و آگاه ساختن وی از نحوه انجام اعمال خود مطمئن شوند.

زائر وقتی در «میقات» محرم می‌شود، چند چیز بر وی حرام می‌شود؛ و حلیت محرمات احرام منوط به بیرون آمدن از هویت احرام است، نه بیرون آمدن از دو حوله و لباس احرام!

بیرون آمدن از هویت احرام به این است که مناسک حج به طور صحیح ادا شود و حج، مطابق مقررات فقه انجام گیرد. اگر غیر از این باشد، انسان محرم می‌ماند تا دوباره به حج برود و حجی صحیح انجام دهد تا آن چیزهایی که به واسطه احرام بستن حرام شده، دوباره حلال شوند.

دفع این زحمت عظیم، با حضور زائر در جلسات بیان مناسک و گوش‌فرادادن به مسائل و راهنمایی و همراهی روحانی کاروان و دیگر افراد آگاه به مسائل، قابل پیشگیری است.

35. گذشت از لغزش دیگران

همه می‌دانیم که هیچ‌کدام از ما مصون از لغزش و اشتباه نیستیم. گاهی لغزش و خطا از روی فراموشی است

ادب و آداب زائر، ص: 83

و گاهی براساس خشم و زمانی نیز به صورت عمد انجام می‌گیرد. زائر باید با حوصله و بردباری و حفظ برنامه دوستی، بنا به حکم قرآن و پیامبر و امامان از لغزش و خطای همسفرانش درگذرد و یا حتی نسبت به آنان تغافل ورزد؛ یعنی به گونه‌ای نشان دهد که از لغزش و خطای طرف آگاه نشده است.

(خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)؛ «1»

«راه عفو و گذشت را انتخاب کن، و همه را به نیکی و نیکوکاری فرمان بده، و از مردم نادان [که از پذیرفتن احکام و مقررات سعادت‌بخش اسلام امتناع می‌ورزند] روی بگردان».

امام صادق (ع) می‌فرماید:

سه چیز از ارزش‌ها و کرامت‌های دنیا و آخرت است:

1. گذشت از کسی که به تو ستم روا داشته؛
2. صله رحم با کسی که با تو قطع رحم نموده؛
3. و بردباری درباره کسی که نسبت به تو نادانی کرده است. «2»

36. قبول عذرِ عذرخواهان

از نکات بسیار مهم اخلاقی که پرتوی از اخلاق خداست، پذیرفتن عذرِ عذرخواه است. از آنجا که

(1). اعراف / 199.

(2). مشکاه الانوار، ص 403.

ادب و آداب زائر، ص: 84

عذرخواهی محصول تواضع و بیداری و پشیمانی است، واجب است برای حفظ شخصیتش عذرِ عذرخواه پذیرفته شود و برای وی از حضرت حق، طلب مغفرت و آمرزش گردد.

پذیرش عذر به اندازه‌ای مهم است که امام موسی بن جعفر (ع) با جمع کردن فرزندانش به آنان فرمود:

«يَا بَنِيَّ إِنِّي مُوصِيكُمْ بِوَصِيٍّ فَمَنْ حَفِظَهَا لَمْ يَضَعْ مَعَهَا إِنَّ أَتَاكُمْ آتٍ فَأَسْمِعَكُمْ فِي الْأُذُنِ الْيُمْنَى مَكْرُوهًا ثُمَّ تَحَوَّلَ إِلَى الْأُذُنِ الْيُسْرَى فَأَعْتَدَرْ وَ قَالَ لَمْ أَقُلْ شَيْئًا فَاقْبَلُوا عُذْرَهُ»؛ «1»

«فرزندانم! شما را به مسأله‌ای سفارش می‌کنم که اگر آن را به کار بندید، از شخصیت و بزرگی نمی‌افتید؛ اگر کسی نزد شما آمد و سخن ناخوشایندی در گوش راست شما گفت، سپس در گوش چپتان عذرخواهی کرد و گفت: من چیزی نگفتم، عذرش را بپذیرید.»

رسول خدا (ص) در وصیتی به امیرمؤمنان (ع) فرمود:

«يَا عَلِيُّ مَنْ لَمْ يَقْبَلِ الْعُذْرَ مِنْ مُتَنَصِّلٍ صَادِقًا كَانَ أَوْ كَاذِبًا لَمْ يَبَلِّ شَفَاعَتِي»؛ «2»

«ای علی! اگر کسی عذر شخصی را که خود را از لغزش و گناه نسبت به او می‌پرا و پاک می‌داند - چه راست گوید و چه دروغ - نپذیرد، به شفاعت من نمی‌رسد!».

(1). جامع احادیث الشیعه، ج 20، ص 490.

(2). همان، ص 491.

ادب و آداب زائر، ص: 85

بنابراین اگر زائری در اثر اشتباهی عذر خواست، باید عذر او را پذیرفت و طوری رفتار کرد که گویی اتفاقی نیفتاده و با کرامت و بزرگواری، خطاکار را از عمل خود پشیمان ساخت.

37. رعایت امور لازم

زائر باید توجه داشته باشد که برای حفظ حقوق و شخصیت دیگر زائران و هر مسلمانی، رعایت برخی چیزها لازم است، تا موجب آزرده‌گی کسی نشود و حجتی مقبول از خود به یادگار بگذارد. در زیر برخی از این امور را یادآور می‌شویم:

1. برای هدایت نا اهلان و توفیق نیافتگان دعا کند.

2. به همه به ویژه به انسان‌های عالم و دانشمند و باکرامت و صاحب‌نام، احترام گذارد.

3. از دوستانی که میهمان او می‌شوند، استقبال کرده و هنگام رفتنشان آنان را چند قدم بدرقه نماید.

4. از سرفه و عطسه بلند - که گوش خراش و سبب رنجش دیگران شود - بپرهیزد.

5. لطف و احسان دیگران و هدیه آنان را بپذیرد و از قبول آن امتناع نرزد.

6. به افراد پیر و سالخورده احترام بگذارد و شأن آنان را رعایت نماید.

ادب و آداب زائر، ص: 86

7. در حضور دیگران با دوست و هم اتاقی اش درگوشی صحبت نکند؛ زیرا این عمل، سبب برانگیختن سوءظن است.
8. سخن خوب و مفید دیگران را قطع نکند، و با حوصله و بردباری گوش فرا دهد؛ شاید حقیقتی به گوش او برسد که عامل تحولی شگرف در زندگی اش گردد.
9. در صورت اشتباه و خطای دیگران، نسبت به وی کینه و کدورتی به دل نگیرد، که خداوند دل کینه‌دار و آلوده به کدورت را دوست ندارد.
10. از ورود به حریم شخصی و زندگی خصوصی، و پرسش از امور پنهان دیگران به شدت پرهیزد.
11. از زائران موفق و آنان که در عبادت پروردگار و خدمت به خلق نشاط دارند، الگو بگیرد و در آن راستا تلاش نماید.
12. نسبت به همه خوشبین باشد و خود را در عبادت و خدمت و انجام کار خیر مقصر بداند، و از بدبینی - که از حالات شیطانی است - پرهیزد.
13. از تفحص و تجسس نقاط ضعف دیگران، آن هم با هدف ضربه زدن به شخصیت آنان، که در این سفر میهمان خدا هستند، جداً پرهیزد.
14. در آشتی دادن زائرانی که احیاناً با یکدیگر قهر

ادب و آداب زائر، ص: 87

کرده‌اند، بکوشد؛ چرا که امیرمؤمنان (ع) در وصیت شب بیست و یکم به فرزندانش فرمود:

از جدّتان رسول خدا (ص) شنیدم که:

«إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الصَّلَاةِ وَالصَّيَامِ»؛

«اصلاح میان دو نفر از همه روزه‌ها و نمازها افضل و برتر است».

15. به نماز اول وقت و به خصوص به جا آوردن آن در حرمین شریفین اهمیت داده، در صف نمازگزاران شرکت کند.
16. به هنگام اذان و شروع نماز، از رفتن به سوی هتل جداً خودداری کند که این عمل، ضربه زدن به مکتب اهل بیت: و تشیع خواهد بود.
17. از پرسیدن احکام مناسک حج از روحانی کاروان ابداً شرم و حیا نکند که گاهی ندانستن مسأله‌ای، سبب بطلان حج خواهد شد.
18. در هنگام استراحت دیگران، پس از نهار و یا شام سکوت و آرامش را رعایت کرده، باعث ایجاد مزاحمت برای دیگران نشود.
19. از دست دادن و ربوسی با دیگران در صورت بیماری و به ویژه سرماخوردگی به شدت پرهیزد؛ چرا که این کار ممکن است بیماری را به فرد مقابل

ادب و آداب زائر، ص: 88

- انتقال دهد و اسباب زحمت گردد.
20. امور و وظائف عمومی خود را بر دیگران تحمیل نکند و خود را میان دیگران تافته جدا بافته نداند؛ بلکه سعی کند با کمک به دیگران باری از دوششان بردارد، که این خود نوعی عبادت و در حقیقت اطاعت خداست.
21. به قوانین و مقررات و سنن عرفی کشور عربستان احترام بگذارد، که احترام به مقررات و اجرای آنها نشانه شخصیت ایران اسلامی و مسلمان ایرانی است.
22. از ضربه زدن به شخصیت دیگران و کوچک شمردن آنان که میهمان خدای مهربان هستند، به شدت پرهیزد.
23. به پیمانی که به عنوان توبه، یا ادای مناسک با خدا بسته و یا به تعهدی که نسبت به دیگران برعهده گرفته، وفادار باشد که وفای به عهد، نشانه ایمان به خدا و قیامت، و از ارزش‌های انسانی است.

38. کنترل زبان از گفتار ناروا و بیهوده

از آنجا که انسان در سفر فرصت بیشتری در اختیار دارد و از مشاغل و گرفتاری‌های وطن آزاد است، ممکن است پرحرفی کند؛ ولی زائر باید به صورتی جدی مواظب زبان خود باشد، و بداند که زبان چرم و وزنش اندک،

ادب و آداب زائر، ص: 89

ولی چرم و گنااهش بسیار زیاد و سنگین است.

غیبت، دروغ، تهمت، فحش، تحقیر، بیهوده‌گویی، و ... گناهانی است که زبان مرتکب می‌شود. بر زائر واجب شرعی و اخلاقی است که راه زبان را به روی این گناهان ببندد تا موجب محرومیت از رحمت حق نگردد.

آیات و روایات مربوط به زبان و کنترل آن، به اندازه‌ای زیاد است که در اینجا نمی‌گنجد؛ اما در زیر به چکیده‌ای از آنها اشاره می‌کنیم:

رسول خدا (ص) در روایاتی می‌فرماید:

«لَا شَيْءٌ أَحَقُّ بِالسَّجْنِ مِنَ اللِّسَانِ»؛ «1»

«هیچ چیزی به زندانی شدن سزاوارتر از زبان نیست».

«أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ حِفْظُ اللِّسَانِ»؛ «2»

«برترین صدقه، نگاه‌داشتن زبان [از یاهه‌گویی و گناهان مربوط به آن] است».

یکی از وظایف بسیار مهم انسان، حفظ زبان از افشای راز پنهان و اسرار و زشتی‌های پوشیده دیگران است.

در اهمیت و ارزش رازداری و حفظ زشتی‌های پنهان برادران دینی، به روایت بسیار ارزشمندی از امیرمؤمنان (ع) برمی‌خوریم.

(1). بحار الانوار، ج 77، ص 85.

(2). نهج الفصاحه، ص 574 و 575.

آن حضرت می‌فرماید:

پیامبر (ص) به من فرمود: اگر مردی را در عمل زشتی دیدی، چه می‌کنی؟ گفتم: آن عمل زشت را بر او می‌پوشانم، فرمود: اگر دوباره دیدی [چه]؟ گفتم: لباس و عبا را روی او می‌اندازم تا از دید دیگران پنهان بماند. و مرتبه سوم که پرسید، همان پاسخ را دادم. حضرت فرمود:

«لَا تَقْتُلُوا نَفْسًا عَلَيْهَا وَقَالَ اسْتُرُوا عَلَيَّ إِخْوَانِكُمْ»؛ «1»

«جوامرادی جز علی نیست و فرمود: ای مردم! زشتی‌ها را بر برادرانتان بپوشانید [و رازی که از آنان نزد شما آشکار شده، میان دیگران افشا نکنید]».

مسلمانان و به خصوص زائران حرم امن و سفیران مکتب اهل بیت: باید برای همه مردم و در همه حال، امین و امانت‌دار باشند و خود را صندوقچه اسرار، رازها، عیوب و زشتی‌های مکتوم و مخفی مردم قرار دهند.

39. حفظ چشم از نگاه به ناحرمان

زائران حج معمولاً یا مجرد هستند، یا بدون همسر به زیارت رفته‌اند و یا اگر با همسر موفق به زیارت خانه خدا شده‌اند، به خاطر کثرت زائران و کمبود جا، به ناچار باید در طبقاتی از هتل جدای از یکدیگر باشند. و علاوه بر این

(1). جامع احادیث الشیعه، ح 20، ص 363.

ادب و آداب زائر، ص: 91

در احرام عمره تمتع، و حج تمتع باید به عنوان واجب شرعی محرمات احرام را رعایت کنند؛ از این جهت ممکن است شیطان دست به کار شده، آنان را به سوی غریزه شهوت سوق دهد؛ به خصوص زن نامحرمی که هنگام ادای مناسک حج گردی صورتش باید بدون پوشش باشد. اینجاست که زائر باید توجه داشته باشد که هر لحظه امکان دارد از طریق چشم چرانی - آن هم در حرم امن الهی - در خطری عظیم قرار گیرد.

پس باید با کمک گرفتن از حضرت حق و توجه به قیامت، و برای این که حش آمیخته با چشم چرانی نگردد، از این گناه زشت (چشم چرانی و نگاه به صورت و اعضای ناموس دیگران) بپرهیزد.

امیرمؤمنان (ع) در روایاتی چنین می‌فرماید:

«الْعُيُونُ مَصَائِدُ الشَّيْطَانِ»؛ «1»

«چشم‌ها دام‌های شیطان‌اند».

«عَمَى الْبَصَرِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ النَّظَرِ»؛ «2»

«کوری چشم بهتر است از بسیاری از نگاه‌ها!».

«مَنْ أَطْلَقَ طَرْفَهُ كَثُرَ أَسْفُهُ»؛ «3»

«کسی که چشمش را در نگاه کردن آزاد بگذارد، اندوهش بسیار می‌شود».

---

(1). میزان الحکمه، ج 13، ص 6314 - 6316.

(2). همان.

(3). همان.

ادب و آداب زائر، ص: 92

یکی از مسائل مهمی که امام رضا (ع) در پاسخ پرسش‌های محمد بن سنان نوشتند، این بود:

نگاه کردن به موی زنان شوهردار و دیگر زنان به این سبب حرام شده که باعث تحریک مردان می‌شود، و این تحریک، به فساد و ارتکاب اعمال حرام و ناشایست منتهی می‌گردد، هم‌چنین صورت و اندام زنان که مانند مو به علت زیبایی‌اش موجب تحریک و هیجان شهوت می‌شود. «1» پیامبر اکرم (ص) درباره نتیجه خودداری از چشم‌چرانی می‌فرماید:

اگر مرد مسلمانی نگاهش به زنی افتد و چشم فروبندد، خدای تعالی توفیق عبادتی به او عنایت می‌کند که شیرینی‌اش را در دلش حس می‌کند. «2»

40. شکر و سپاس

زائر حرم امن الهی و میهمان پروردگار باید به این حقیقت توجه کند که حضرت دوست از میان چند میلیارد انسان، او را انتخاب نموده و توفیق گام نهادن در این سفر ملکوتی را نصیب او کرده است تا به مدینه و زیارت پیامبر بزرگ اسلام (ص)، فاطمه زهرا 3، حضرت مجتبی، امام

(1). عیون اخبار الرضا، ج 2، ص 97.

(2). کنز العمال، 13059.

ادب و آداب زائر، ص: 93

زین العابدین، امام باقر، حضرت صادق: و دیگر اولیای خدا در بقیع نایل شود، و به میقات گاه پیامبر و ائمه و عاشقان حق مشرف شود، لباس احرام برتن کند، تلبیه گوید، و همچون پروانه برگردد خانه یار طواف کند و ... آیا این همه نعمت، سپاس و تشکر لازم ندارد؟!

خواجه نصیرالدین طوسی می گوید:

«باری، شکر از شریف ترین و برترین اعمال است، شکر تلافی نعمت است که به قول و فعل و نیت محقق می گردد، و برای این عبادت اشرف و افضل، سه رکن و سه اصل وجود دارد:

1. شناخت نعمت دهنده و صفاتی که شایسته حضرت اوست؛ شناخت نعمت به این است که به حقیقت بدانی همه نعمت‌ها - چه نعمت‌های باطنی و چه ظاهری - از جانب اوست و غیر او مُنعم واقعی وجود ندارد و واسطه‌ها و عللی که میان ما و او در رسانیدن نعمت به ما قرار دارند، همه و همه جلوه گاه اراده او و مستخر حکم او و سریه فرمان حضرت او هستند و هیچ استقلالی در این زمینه و زمینه‌های دیگر ندارند.

2. حال؛ و آن فروتنی و تواضع و سرور درونی در کنار نعمت است به این که «نعمت» هدیه و عطایی است که دلالت بر عنایت منعم به انسان دارد و نشانه این فروتنی و تواضع نیز این است که به دنیا و آنچه در

ادب و آداب زائر، ص: 94

اوست، جز به اموری که تو را به مقام قرب می‌رساند، دل خوش نگردی.

3. عمل؛ و این عمل باید از سه عضو صادر گردد: قلب، زبان و جوارح.

اما عمل قلب، به این است که تعظیم و تحمید و تمجید منعم را پیوسته در نیت داشته باشی، و در افعال و صنایع و آثار لطفش به اندیشه و تفکر برخیزی، تا از طریق این اندیشه صحیح به او برسی، و عزم و تصمیمت به طور دائم بر این باشد که به تمام مردم از نعمتهایی که در اختیارت قرار داده‌اند، خیر و احسان و نیکی نمایی و حتی از ذره‌ای بخل و دریغ، دلت را پاک نگاه داری.

اما عمل زبان، به این است که حمد و تسبیح و تهلل قلبی را اظهار نمایی و از خدا و نعمتهایش همه جا سخن بگویی، و از بیان کلمات شکر مانند «الحمد لله» غافل نمایی و با زیانت - که نعمتی عظیم از نعمتهای اوست - امر به معروف و نهی از منکر کنی و به هدایت مردم مشغول باشی.

و سرانجام عمل اعضا و جوارح، به این است که همه نعمت‌ها را - چه ظاهری و چه باطنی - در طاعت و عبادت و خدمت به کارگیری و از این که نعمتهای الهی را در معصیت و مخالفت با حق مصروف داری، سخت پرهیزی ...».

ادب و آداب زائر، ص: 95

با دقت در این معنایی که از «شکر» ارائه شد و جز این هم براساس آیات و روایات معنایی ندارد، روشن شد که شکر از صفات کمال است و شکر کامل در میان اکثر مردم محقق نمی‌شود و آنان که شکر را به این صورت - که صورت کامل شکر است - به جای آورند، اندک‌اند؛ چنان که قرآن می‌فرماید:

(وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ). «1»

امید است زائران عزیز، و میهمانان خدای مهربان، این امور چهل‌گانه را - که آداب روحی و تربیتی است - در طول سفر به کار بندند و از این راه حجی نسبتاً کامل و قابل قبول حق انجام دهند و در جای‌جای و لحظه‌لحظه این سفر، اخلاص و خلوص نیت را - که به حق مایه حقیقی قبولی حج است - رعایت نمایند.

